

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Ivana ZENKOVÁ
adresa: Dělnická 11, 471 54 Cvikov
obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Název DP: Agrese na základní škole

Název DP v angličtině: Elementary School Aggression

Vedoucí práce: PaedDr. Ivona Futschiková

Konzultant:

Termín odevzdání: duben 2008

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné.resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 24. 4. 2008

.....

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum:

Podpis:

Název DP:

Agrese na základní škole

Vedoucí práce:

PaedDr. Ivona Futschiková

Úvod:

Diplomová práce se zabývá závažnou a aktuální problematikou agrese na prvním stupni základní školy a zdokumentováním těchto projevů.

V teoretické části je definován pojem agrese. Je zmíněna její typologie, příčiny, projevy a prevence. Věnuje se nápravě, předcházení agrese a upevňování socializace u jedinců. Charakterizuje zvládání agresivních prvků i v některých evropských státech.

Praktická část vyhodnocuje dotazníky. Byly předloženy učitelům a žákům na prvním stupni základní školy. Na základě jejich vyplnění zjišťuje výskyt agrese u žáků této věkové kategorie.

.

Cíl:

Cílem byl sběr dat, jejich rozbor, vyhodnocení a zmapování situace projevů agrese na základní škole. Prevence tohoto jevu a zamyšlení nad možnostmi řešení.

Požadavky:

Prostudování a analýza odborných textů. Práce s odbornými texty. Spolupráce, konzultace s vedoucím diplomové práce. Výběr metod a stanovení hypotéz.

Literatura:

HOLEČEK, V.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vydání. Plzeň: Pedagogické centrum, 1997. ISBN 80-7020-004-9.

KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

PORTMANNOVÁ, R.: *Jak zacházet s agresivitou*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-094-4.

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: primárního vzdělávání
Studijní program: Učitelství pro ZŠ
Kombinace: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Agrese na základní škole
Elementary School Aggression
Aggression an der Grundschule

Diplomová práce:

Autor:

Ivana Zenková

Podpis:

Adresa:

Dělnická 11
471 54 Cvikov

Vedoucí práce: PaedDr. Ivona Futschiková

Konzultant:

Počet

stran	slov	grafů	tabulek	pramenů	příloh
64	14 573	10	10	10	3

V Liberci dne: 24. 4. 2008

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Autor: Ivana Zenková

Datum: 24. 4. 2008

Podpis:

Poděkování

Mé poděkování patří především vedoucí diplomové práce paní PaedDr. Ivoně Futschikové za velmi podnětné rady, vedení při práci a konzultace.

Dále bych chtěla poděkovat všem kolegyním, které mi pomohly vyplnit dotazník, bez kterého by šetření nemohlo proběhnout. Žákům za jejich vyplnění dotazníků, vedení školy za umožnění nastudování literatury a zajištění šetření ve škole.

Agrese na základní škole

Resumé: Diplomová práce se zabývá závažnou a aktuální problematikou agrese na prvním stupni základní školy a zdokumentováním těchto projevů.

V teoretické části je definován pojem agrese. Je zmíněna její typologie, příčiny, projevy a prevence. Věnuje se nápravě, předcházení agresi a upevňování socializace u jedinců. Charakterizuje zvládání agresivních prvků chování i v některých evropských státech.

Praktická část vyhodnocuje dotazníky. Byly předloženy učitelům a žákům na prvním stupni základní školy a na základě jejich vyplnění byl zjišťován výskyt agrese u žáků této věkové kategorie.

Klíčová slova:

Agrese

Ubližování

Fyzické násilí

Psychické násilí

Verbální násilí

Neverbální násilí

Naučené vzorce chování

Aggression in primary school

Summary: The thesis focuses on serious current problems of aggression in primary schools and provides documentary evidence for mentioned problems.

The concept of aggression definition is to be found in theoretical part. Moreover typology, reasons, display and prevention are presented. It concentrates on problems of improvement, preventing of aggression and consolidation of nationalization of individuals.

It characterizes management of aggressive elements of behaviour in several European countries.

The evaluation of questionnaires is in practical part. They were distributed within primary school teachers and pupils and checked afterwards. The data provided basics of further evaluation of aggression in this age group.

Key words

Aggression

Maltreatment

Physical violence

Mental violence

Verbal violence

Non-verbal violence

Learned ethology behaviour

Aggression an der Grundschule

Zusammenfassung: Die Diplomarbeit befasst sich mit der ernsten und aktuellen Problematik der Aggression an der Grundschule und mit der Dokumentation dieser Erscheinungen.

Im theoretischen Teil wird der Begriff Aggression definiert. Es werden hier ihre Typologie, Ursachen, Äußerungen und Prävention erwähnt. Er widmet sich der Wiedergutmachung, der Aggressionsverhütung und der Festigung der Sozialisierung bei den Einzelnen. Er charakterisiert die Bewältigung der Aggressionselemente beim Verhalten auch in anderen europäischen Ländern.

Der praktische Teil wertet die Fragebögen aus. Sie wurden unter Lehrer und Schüler an der Grundschule verteilt und aufgrund ihrer Ausfüllung wurde die Erscheinung der Aggression bei Schülern dieser Altersgruppe festgestellt.

Schlüsselwörter :

Aggression

Schaden

Physische Gewalt

Psychische Gewalt

Verbale Gewalt

Nichtverbale Gewalt

Gelernte Verhaltensformeln

Obsah

1. Úvod	10
2. Teoretická část	
2.1 Pojem agrese.....	11
2.2 Biologická determinace agrese.....	12
2.3 Sociogenní determinace agrese.....	14
2.4 Socializace a její poruchy.....	15
2.5 Druhy agrese.....	17
2.6 Příčiny agrese.....	19
2.7 Jak zvládat agresivitu ve škole.....	28
2.8 Náprava a prevence agrese.....	31
2.9 Jak je na tom Evropa?.....	32
3. Praktická část	
3.1 Cíl výzkumu.....	39
3.2 Hypotézy výzkumu.....	39
3.3 Charakteristika zvolených metod.....	40
3.4 Popis zkoumaného vzorku pedagogů.....	41
3.5 Popis zkoumaného vzorku žáků.....	46
4. Závěr.....	57
5. Seznam použité literatury	58
6. Přílohy.....	59

1. Úvod

Agrese je v psychologicko-sociologickém pojetí chování, které vědomě a se záměrem ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby a věci. Tento projev chování, ať již fyzický či verbální, vzniká v afektu nebo se může jednat o agresi instrumentální. Dá se říci, že ho pozorujeme u jedinců prakticky každý den. Ať o přestávkách mezi vyučováním, při sportu, při manuálních pracích, nebo i při komunikaci.

O dětech a mládeži se dnes říká, že jsou silně orientováni pouze na sebe a že jsou stále popudlivější. Jak se mění podmínky socializace zužováním velikosti rodin a křehkostí lidských vztahů, ubývají i možnosti dětí získávat sociální zkušenosti. Mnohým z nich připadá obtížné navazovat pozitivní vztahy s druhými lidmi, zapojit se do kolektivu, naučit se přijímat názory druhých lidí, přijímat a konstruktivně řešit konflikty.¹

Dětská agresivita je celosvětovým problémem a její prevence a řešení se stávají velmi důležitým předmětem pedagogů, výzkumníků, psychologů a speciálních pedagogů. Dnes již agrese není jen záležitostí puberty a dospívání, ale nebezpečně se přiblížila mladšímu školnímu věku. U dětí přibývá bezohlednosti, brutality, násilí, nenávisti a zloby. Každý žák se dnes s agresivním chováním určitě setkal. Mnoho dětí je každodenně ve škole cílem posměchu, bití, ústrků, pomluv, nadávek a dalších negativních projevů. Proto se nezdá, že stejně stávají problémovými jako agresor. Ve škole jsou agresori drzí, neklidní, roztěkaní a často nezvladatelní.

Téma je aktuální i vzhledem k nárůstu kriminality mládeže a agresivního chování jedinců ve společnosti. Proto se stalo tématem mé diplomové práce.

V teoretické části se pokusím na základě získaných závěrů výzkumů vysvětlit pojem agrese. Rozdělím ji z hlediska biologického a sociálního. Měli bychom se seznámit s jednotlivými druhy agrese, jejími projevy a příčinami.

V praktické části se zaměřím na hledání odpovědí na hypotézy ohledně výskytu agrese na Základní škole ve Cvikově, srovnání verbální a fyzické agrese, rozbor agresivního chování u těchto dětí.

¹ Portmannová, R.: Jak zacházet s agresivitou. Praha :Portál, 1996, str.11

2. Teoretická část

2.1 Pojem agrese

Domnívám se, že většina oslovených laiků by se shodla na jednoduchém vysvětlení pojmu agrese jakožto útoku, aktu souvisejícího s násilím, a to ať verbálním, nebo fyzickým.

Chceme-li se však definováním vytyčeného pojmu zabývat seriózně, z vědeckého úhlu pohledu, dospějeme k různým závěrům. Agrese totiž zahrnuje velkou škálu projevů a záležitostí na tom, jakou dimenzi pojmu chceme v jeho definici postihnout (vyzdvihnout). V nejobecnější rovině je agrese chápána jako násilné narušení práv jiného člověka, dále jako ofenzivní jednání nebo procedura, ale též jako asertivní jednání. A. Storr soudí, že je těžké rozlišit formy agrese, jichž bychom se rádi zřekli, od těch, jimiž disponujeme, abychom přežili. Lovaš označuje za agresi jednak ubližování a poškozování, jednak chování sportovce či podnikatele, které je v sociální psychologii chápáno zpravidla jako asertivní. Dále uvádí, že tradiční představy spojují agresi především s fyzickým napadením jiné osoby. Poškození oběti agrese však může mít i jiný charakter.

Agrese mívá v zásadě trojí podobu:

- a) fyzické poškození jiné osoby (bolest, zranění)
- b) poškození majetku jiné osoby
- c) psychologické „zranění“ jiné osoby (ponižování, zesměšnění, urážení, zastrašování, vydírání apod.).

Nejčastěji se definuje jako chování zaměřené na poškození jiné osoby a ublížení jiné osobě. Je tedy rozhodující, jestli bylo agresivní chování záměrně, naschvál, cílevědomě. Poškození jiné osoby způsobené náhodou nebo neopatrností není agrese. Je nutno přihlédnout k sociálním normám v dané situaci. I lékař může způsobovat bolest, a v jeho případě se ale nejedná o agresi.

Pojem agresivita má latinský původ a jeho českými ekvivalenty jsou útok, výpad, napadení.

Agresivita je chápána jako:

1. tendence projevovat nepřátelství, ať už verbálním nebo fyzickým atakem
2. tendence prosazovat sama sebe, své zájmy a cíle bezohledně, nemilosrdně až brutálně
3. tendence ovládnout sociální skupinu, získat v ní takové postavení, které umožňuje vnucovat jejím členům určité názory, rozhodovat o její činnosti a osudu jednotlivých členů.²

Sklon k agresivitě mají spíše muži než ženy, resp. chlapci než děvčata. Agresivita představuje jeden ze základních rozdílů mezi pohlavími, přičemž na těchto diferencích bývá založena i přitažlivost jedněch pro druhé. Proto jsou kvůli agresivitě stíháni především chlapci.

2.2 Biologická determinace agrese

V poslední době vědci shromažďují stále více důkazů o tom, že násilné jednání je do značné míry zakódováno geneticky. Britský psycholog A. Raine dospěl k závěru, že agrese ovlivňují chemické reakce v přední části mozku, které určují průběh emocí a okamžité reakce. Zvláště škodlivé je násilí páchané na dětech v raném věku. Ale i v přírodě se k sobě jedinci stejného druhu chovají občas agresivně, a to na základě vrozených instinktů, pak mluvíme o tzv. vnitrodruhové agresi.³ Biologickou podmíněnost agresivního chování nelze popřít. Závěry týkající se fyziologických, neurofyziologických a chemických substrátů mechanismů agrese pomohou porozumět především extrémním případům, u nichž dochází ke koincidenci patologické biologické dispozice s posilujícími psychickými a sociálními faktory.⁴

Z biologického hlediska k agresi přispívá řada faktorů, k nimž vědci řadí vliv hormonů, chromozomální poruchy, neurofyziologické mechanismy, neurotransmitery.

Hormony – neurochemický systém může podporovat agresi jedince. Z výzkumu vlivu pohlavních hormonů na míru agresivity se usuzuje, že zvýšená sekrece testosteronu může mít souvislost se zvýšeným rizikem výskytu agrese nebo obecněji s kriminálním chováním mužů. U žen je vztah mezi projevy agrese a pohlavními hormony ještě méně zřetelný. Předpokládá se, že v průběhu menstruace roste míra agresivity chování ženy.

² Průcha, Jan.: Pedagogický slovník. Praha. Portál, 1998, str. 17

³ Holeček, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Plzeň, 1997, str. 5, 6

⁴ Čermák, I.: Lidská agrese. Žďár nad Sázavou. Nakladatelství Fakta, 1998, str. 15

Chromozomální poruchy - Ve výzkumech bylo zjištěno, že jedinec s chromozomy XYY má sklon k agresi. Nadbytečný chromozom Y bývá spojován nejčastěji s antisociálním a agresivním chováním mužů, kteří byli vystaveni ne více než průměrné agresi v primární rodině.

Neurofyzilogické mechanismy - Mozkové struktury, ve kterých jsou lokalizována centra, jež subhumánní úrovni řídí predátorství, mateřskou agresi jako obranu mláďat, boj mezi samci a jež jsou na humánní úrovni strukturálními dispozicemi pro různé typy agrese, se nacházejí v cerebrálním kortexu i v subkortikálních oblastech.. Existují dvě oblasti související s agresí. Limbický systém, obsahující řadu struktur, které mají vliv na základní pudy a emoce a cerebrální kortex, jež je spojen s kognitivními funkcemi nezbytnými pro učení, usuzování a rozhodování.

Neurotransmitery – Jednou z nejdůležitějších funkcí neurotransmiterů je kontrola agrese. Ta je prováděna prostřednictvím chemické aktivity, která přenáší informaci z jednoho neuronu na druhý, a uskutečňuje se v prostoru synapse. Agresi nejvíce ovlivňují dva neurotransmitery – acetylcholin a noradrenalin.⁵

Vezmeme-li v úvahu vrozené instinkty, jako např. pud sebezáchovy, agresivita je ve specifické podobě (při zajištění podmínek života a v případě ohrožení) vlastní všem lidem. Většinou ji dokážeme účelně zpracovat, aby byla sociálně přijatelná. Mnoho vědců si klade otázku, proč to někteří lidé nedokážou. Většina se přiklání k názoru, že agresivita rozvíjející se na základě vrozených instinktů je modelována v průběhu života a že velký vliv na rozvoj agresivního chování mají zejména první roky života dítěte. Projevem takového chování může být vztekání se, křik a pláč, kopání, házení věcmi atd. Ne vždy však musí být agresivita v dětském věku jejím předpokladem ve věku pozdějším.⁶

Usměrnění, utlumení vrozených pudů je velmi důležité, protože člověk je stále vynalézavější v „umění“ zabíjet (původní kamenné nástroje nahradily postupem času stříelné a palné zbraně). Determinantem agresivního chování jsou i temperamentové dispozice, zejména vznětlivost, impulsivita, necitlivost k možným následkům svého jednání. Tyto vlastnosti ale samy o sobě nevedou k agresivitě. O tom, zda se rozvinou, rozhodují vlivy především rodinného prostředí.⁷

⁵ Čermák, I.: Lidská agrese. Žďár nad Sázavou. Nakladatelství Fakta, 1998, str. 18-24

⁶ Lazarová, B.: První pomoc při řešení výchovných problémů. Brno. Agentura Strom, 1998, str. 24

⁷ Holeček, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Plzeň. Pedagogické centrum, 1997, str. 6

2.3 Sociogenní determinace agrese

Psychologové se shodují na tom, že agresivita se utváří v procesu socializace a sociálního učení na základě získávání zkušeností. Socializace není jen jednoduché, jednosměrné působení společnosti na jedince, není to pasivní přizpůsobování se jedince vnějšímu sociálnímu prostředí. V socializaci probíhá vzájemné působení, „diskuse, konverzace“ mezi jedincem a druhými lidmi i celou společností a její kulturou. Každý člověk si po svém vytváří obraz o sobě a o světě, snaží se prezentovat sám sebe před druhými, aktivně působí na své prostředí a spoluvytváří svou osobnost. Proto také socializací nevznikají ve stejném prostředí uniformní osobnosti, nýbrž rozmanité individuality. Důležitou úlohu v socializaci mají mechanismy sociálního učení. Touto formou učení si jedinec osvojuje předpoklady pro život ve společnosti.⁸

Rozlišují se tři formy sociálního učení:

- 1) **Nápodoba** druhých, tj. když dítě vidí, že agrese je odměňována (v rodině, ve škole, aj.) má tendenci napodobovat chování, které přináší výhody.
- 2) **Identifikace** – mechanismus identifikace s agresorem je popsán v psychoanalytických studiích. Malé dítě nachází východisko ze strachu z agresora, který je ohrožuje nebo trýzní paradoxně v tom, že ho přijme jako svůj vzor, identifikuje se s ním a stane se také agresorem. V této souvislosti se ukazuje, že důležitou roli hraje otec a jeho výchovné působení na děti.
- 3) **Vlastním zážitkem** v případech, kdy se dítěti agrese nějak „vyplatila“, např. v dětství uhodí mladšího sourozence, vezme mu bonbón a pochutná si na něm. Tím došlo k důležitému spojení: agrese vedla k příjemné odměně, k úspěchu. Byl vytvořen algoritmus, který může být v budoucnu uplatněn při podobné situaci. Vznikl postoj, jenž může determinovat chování. Nejde totiž o názory či hodnoty, které dítě teoreticky uznává, ale o jejich praktické uplatňování.

Významný podíl na vzniku agresivity mají hromadné sdělovací prostředky, zejména televize (včetně sledování videoprogramů), a počítačové hry, fenomén dnešní doby. V současnosti existuje mnoho vědeckých prací, které jednoznačně prokazují vztah mezi násilím předváděným v televizi, na videu, na internetu a chováním či jednáním dětí a mladistvých. Jednou z psychologických příčin tohoto jevu je skutečnost, že násilí kladných hrdinů v tzv. akčních filmech bývá oslavováno.

⁸ Čáp, J.: Psychologie pro učitele. Praha. Portál, 2001, str. 54, 55

Mezi sociální determinanty agrese patří i změny způsobu myšlení a života členů současné společnosti.

Další příčinou nárůstu agresivity je povrchní citová výchova v rodinách. Dříve trávili její členové více času pospolu, děti měly více příležitostí sledovat, jak se k sobě rodiče chovají. Rodiny byly mnohem početnější, a tak se děti musely naučit brát ohledy na ostatní její příslušníky a potlačovat vrozenou agresivitu. Mnoho dětí se tak již v rodině naučilo tolerovat (respektovat) druhé, navazovat s nimi pozitivní kontakty a konstruktivně řešit problémy. V současné době se mění podmínky socializace, dochází k tzv. zužování rodin, čímž se snižují možnosti dětí získávat výše uvedené sociální zkušenosti.⁹

Agresivní dítě sice bývá trestáno, ale dosahuje také odměn v rozmanitých podobách. Svým chováním prosadí svůj záměr, získá obdiv vrstevníků, dosáhne uspokojení tím, že rozčílí učitele nebo jiného dospělého.

2.4 Socializace a její poruchy

Socializace je forma adaptace (přizpůsobení se živého organismu vnějším přírodním podmínkám), u člověka probíhá převážně formou výchovy (institucionální či rodinné), kdy se jedinec adaptuje na podmínky a požadavky konkrétní společnosti. (J. Průcha, E. Walterová, J. Mareš: Pedagogický slovník, str. 225)

Socializace je celoživotní proces, jenž má největší vliv na osobnostní vývoj jedince v mladém věku (dětství), s postupem času klesá schopnost pružné adaptace na měnící se podmínky ve společnosti, tj. čím je člověk starší, tím je ve svých návycích, postojích a názorech rigidnější – viz **R. Fulghum: „Vše, co opravdu potřebuji znát, jsem se naučil v mateřské školce.** Moudrost mě nečekala na vrcholu hory zvané postgraduál, ale na pískovišti v nedělní škole. Tohle jsem se tam naučil:

- O všechno se rozděl.
- Hraj fér.
- Nikoho nebij.
- Vracej věci tam, kde jsi je našel.
- Uklízej po sobě.
- Neber nic, co ti nepatří.
- Když někomu ublížíš, řekni promiň.
- Před jídlem si umyj ruce.

⁹ Holeček, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Plzeň. Pedagogické centrum, 1997, str. 7, 8

- Splachuj.
- Každý den odpoledne si zdřímni.
- Zlaté rybičky, křečci a bílé myšky... - všichni umřou. My také.

Roviny (složky) socializace:

- základní kulturní návyky (hygiena, stolování, sebeobsluha, společenské chování)
- užívání předmětů denní potřeby
- osvojení si (mateřského) jazyka a dalších forem sociální komunikace
- vzdělání (vědomosti a dovednosti)
- osvojení si sociálních rolí pro daný věk a pohlaví (umět dospět, umět zestárnout)
- přijetí sociálních norem a hodnot (morálka a zákony)
- autoregulace (sebekontrola) – svědomí

Mezi nežádoucí socializace patří:

maladaptace to znamená nepřizpůsobivost nebo zhoršená adaptace formující se v průběhu ontogeneze (vývoje) u některých dětí či adolescentů vlivem psychické sociokulturní nebo ekonomické deprivace. Projevuje se nejčastěji obecnou poruchou chování. (J.Průcha, E. Walterová, J. Mareš: Pedagogický slovník, str. 123),

disociální chování jsou sklony k protisociálnímu a kriminálnímu chování, k opakované trestné činnosti u lidí extrémně egoistických, neschopných pocitů viny, empatie a soucitu. <http://slovník-cizích-slov.abz.cz>),

antisociální chování tedy chování jedince namířené proti dané společnosti, jejím normám a zvyklostem, tj. přestupky, trestná činnost. (J. Průcha, E. Walterová, J. Mareš: Pedagogický slovník, str. 22),

asociální chování je chování, při němž jednotlivec dává přednost samotě před sociálními vztahy. (J. Průcha, E. Walterová, J. Mareš: Pedagogický slovník, str. 24)

Nejtěžší formou poruchy socializace je **sociální (kriminální) deprivace**.

Znaky poruch chování:

- nerespektování sociální normy
- nápadnosti v oblasti sociálních vztahů
- agresivita (násilné jednání) jako rys osobnosti nebo chování
- poruchy chování agresivní a neagresivní povahy

Neagresivní poruchy chování

1. Lhaní (smyšlenky, bájevá lhavost, pravá lež, milosrdná lež).
2. Záškoláctví.
3. Útěky z domova – reaktivní x plánované.
4. Krádeže.
5. Zneužívání návykových látek.

Agresivní poruchy chování:

1. Vandalismus.
2. Týrání zvířat, lidí, resp. jejich bezdůvodné usmrcování.
3. Šikana.

2.5 Druhy agrese

A - Dělení podle intenzity

- 1) bez vnějších projevů - pouze v myšlení
- 2) slovní agrese a zastrašování
- 3) destrukce předmětů
- 4) fyzická agrese

B - Podle aktivity

- 1) aktivní
- 2) pasivní

ad A1) Bez vnějších projevů – pouze v myšlení

Agresor tyranizuje oběť pouze ve svých myšlenkách, nedojde k žádnému jinému druhu agrese.

ad A2) Slovní agrese a zastrašování

- oběti je vyhrožováno slovně – nepřímo, anonymně nebo po telefonu
- oběti je nadáváno
- agresori urážejí rodiče oběti
- vysmívají se slabostem a handicapům oběti
- vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení oběti
- vtipkují na úkor oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji a posmívají se jí

ad A3) Destrukce předmětů

- trhají a ničí oblečení oběti
- trhají a ničí školní pomůcky oběti
- oběť je agresory donucena tzv. „půjčit svačinu“, agresor ji oběti poplívá
- agresori oběti nalijí vodu do bot či do nich plivají
- agresori ničí školní i cizí majetek

ad A4) Fyzická agrese

- oběť je agresory bita
- agresori oběť bijí ručníkem, sváží ji a pozorují, jak sebou zmítá
- agresori se zcela vážně pokoušejí oběti ublížit s následkem poškození zdraví
- agresori předstírají ublížení na zdraví, mají z toho radost
- oběť mučí a vynervují ji k sebezničujícímu úniku
- oběti ubližují za pomoci nože, řetězu, špendlíku, kružítek, hází šipkami jako na živý terč
- agresori otiskují do dlaní oběti nebo do hřbetu ruky nedopalky cigaret, zápalky
- oběť je mlácena kabelem, obuškem nebo tyčí
- oběť je vystavena hromadnému bití nebo kopání
- je vystavena výhrůžnému a obtěžujícímu pohybování rukou, hýbání prsty před obličejem a „čechrání vlasů“
- je donucována k vydání peněz, pracovat za agresora
- spolužáci oběť ignorují¹⁰

Čermák (1999) rozděluje agresi na instrumentální a emocionální. Instrumentální agrese je prostředkem, jak dosáhnout vnějšího cíle. Je-li přitom zraněna jiná osoba, pak jde o sekundární efekt. Emocionální agrese (nebo také zlostná, hněvivá, afektivní, hostilní) je charakteristická přítomností silné negativní emoce, většinou hněvu a agrese. Není prostředkem, ale cílem sama o sobě. Nakonečný (1997) nazývá emocionální agresi zlobnou a uvádí, že směřuje k poškození, případně ničení svého objektu a má zřejmě pudový původ. Instrumentální agrese je podle něho naučená sociální technika. Lovaš (In: Výrost, Slaměník, 1997) vyjadřuje velmi výstižné tvrzení, že emocionální agrese je tzv. „horká“, zatímco instrumentální „chladná“. Lovaš přidává ke zmíněným typům agrese ještě třetí, tyranizování (šikanu). Tyranizování charakterizuje jako opakované ubližování během určitého časového

¹⁰ Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha. Portál, 2001, str. 28-30

období, přičemž jeho typickým znakem je nerovnost v síle (moci) tyranizátora a oběti, která způsobuje, že se oběť neumí vůči opakovanému poškozování účinně bránit. Tyranizování nebývá provázeno zlostí jako agrese emocionální, nemá ani instrumentální hodnotu pro dosažení cíle jako agrese instrumentální. Spíše to bývá demonstrování dominance a kontroly nad jinými.

Čermák (1999) uvádí zajímavou klasifikaci Moyerovu. Je založena na studiu zvířat a je podnětná i pro porozumění lidské agresi. Obsahuje sedm různých druhů agrese:

- 1) **predátorská agrese** je útočným chováním zvířete proti přirozené kořisti, jde o mezidruhový typ agrese,
- 2) **agrese mezi samci** je vnitrodruhovou agresí sloužící k nastolení hierarchie ve skupině,
- 3) **agrese vyvolaná strachem** se vyskytuje v situaci, která neumožňuje únik a která ohrožuje jedince, vždy ji předchází pokus o útěk,
- 4) **dráždivá agrese** je vyvolána různými objekty, předchází jí frustrace, bolest, hlad, únava apod.,
- 5) **mateřská agrese** je reakcí matky v situaci ohrožení jejího mláděte,
- 6) **sexuální agrese** je vyvolána stejnými podněty, které jsou příčinou sexuálních reakcí,
- 7) **agrese jako obrana** teritoria se objevuje jako reakce na narušení již vymezeného území.

2.6 Příčiny agrese

Příčiny agresivního chování mohou být různé. Obecně se jako jeho možný zdroj uvádí nakumulovaná frustrace, která není patřičným způsobem odreagována, tedy uvolněna. Příčin, které způsobují stejné násilí, může být mnoho. Dospělí je většinou hledají všude kolem, jen ne u sebe. Nechce se jim přiznat, že jsou to oni, kdo dávají dětem příklad, jak mají řešit problémy.

Když se něco stane, hledáme často patologii v osobnosti dítěte, v rodině, v mezilidských vztazích. Ale to tak vůbec nemusí být. Faktem je, že násilí mezi dětmi přibývá. Vyrůstá agresivita i v běžném životě (verbální agrese). Nedělejme si iluze, že se dříve vůbec nemluvilo vulgárně, ale rodiče si před dětmi dávali větší pozor. Současnost je jiná. Nekultivované prostředí nezpůsobí, že se člověk vydá na šikmou plochu, ale posune ho jinam. Do jaké míry je pro dítě spouštěcím mechanismem agresivního chování neúplná rodina? Samozřejmě představuje rizikový faktor. V neúplné rodině je situace náročná pro všechny.

Zejména pro dítě a hlavně pro chlapce, který se těžko dostává k mužskému vzoru chování. Je důležité, v jakém rodinném klimatu dítě žije.

Agresivní chování jedince ovlivňuje celá řada faktorů, přičemž míra jejich vlivu závisí na osobnosti každého člověka. Všeobecně lze tyto faktory rozdělit na dva vlivy, kognitivní a společenské. Kognitivní vliv je představován prvkem očekávání, že svým jednáním uspějí, což je také rozhodujícím předpokladem pro vznik agresivního chování.

Charakteristika společenských vlivů vychází z názoru, že příčiny vzniku agresivního chování je třeba hledat ve společenských podmínkách. Existuje názor, že v současné době vzniká souvislost mezi nejistotou, strachem, přehnanými požadavky na výkon a agresivitou. Příčiny lze spatřovat ve velké konkurenci, která ve společnosti panuje. Mnoho lidí je dopředu odsouzeno k prohře a roste tak obava z neúspěchu nebo selhání. V současné době je diskutovanou otázkou vliv médií (především filmu) na agresivitu člověka, hlavně dětí a mládeže. Touto problematikou se zabývá celá řada psychologů a všeobecně lze konstatovat, že míra ovlivnění prezentovaného násilí závisí na osobnosti diváka, přičemž osoby s malým sebevědomím a sociálními zábrany jsou médii snáze ovlivnitelní. Sigmund Freud vychází z předpokladu, že agrese je pud člověku vrozený. Hovoří o pudu destruktivním, popř. pudu smrti, který staví proti pudu sexuálnímu a pudu uchování života. Zatímco sexuální pud má za cíl uchování života a usiluje pouze o zrušení sexuálního napětí, pud smrti hledá zrušení všech napětí, tedy i napětí života samého. Pod vlivem pudu života se odvrací od svého sebezničení a zaměřuje se proti vnějšímu světu, v němž se projevuje jako agrese a destrukce. Pro kontrolu a omezení pudu smrti i pudu sexuálního slouží podle Freuda obranné mechanismy, které mají podobu urážek, nadávek, vtipů apod. Celá řada psychologů tvrdí, že agresi lze rozdělit na pozitivní a negativní, tedy přirozenou a nepřirozenou. Agresivita a násilí se podle mého názoru staly během vývoje společnosti přirozenou součástí našeho života. Záleží jen na citlivosti jedince, které formy agresivity vnímá jako nepřijatelné, a které ho nechávají chladným.

Kde se násilí (v dětech) vůbec bere?

a) Něco z fylogeneze...

Začnu u Darwina, fylogeneze a biologických věd vůbec. Celé naše tělo slouží jedinému účelu – životu. Přesněji řečeno – přežití. Dědičnými vlohami nám bylo dáno rozmnožovat se a pečovat o to, abychom nevymřeli. A na tomto principu, aniž bychom si to uvědomovali, „fungujeme“ všichni. Naším nejdůležitějším orgánem je mozek.

Mozek tvoří fylogeneticky různě staré vrstvy – koncový mozek, mezimozek a velký mozek. Vyvíjely se postupně, v souvislosti s potřebou umět se přizpůsobovat měnícím se životním podmínkám. Vrstvy se však navzájem neovlivňují, fungují nezávisle na sobě.

Nejstarší koncový mozek má za úkol udržovat v chodu látkovou výměnu. O půl miliardy let později vzniknuvší mezimozek je jakousi koordinační centrálou. Reguluje reakce těla na vlivy vnějšího prostředí a neustále jim přizpůsobuje svůj „program“. Mezimozkem také vstoupil do života živočichů (a tím i lidí) např. strach. Strach je důležitým signálem hrozícího nebezpečí. Jednou z nejdůležitějších pojistek a mechanismem zajišťujícím naše přežití. Pocity jako strach, skepse a sklíčenost „vypěstoval“ mezimozek proto, abychom se nepouštěli do věcí, které jsou nad naše síly. Přitom se nás „neptá“, reaguje spontánně a automaticky. Nejmladší částí je velký mozek, umožňující např. vědomí, kritické myšlení a řeč. Za určitých okolností může být „vyřazen“ a z lidí se pak stávají „zvířata“. Velký mozek utváří náš společenský život. Naši opičí předci se sdružovali v tlupy, protože v rámci nich měli větší naději na přežití. Logickým důsledkem vzniku těchto seskupení se stalo nepřátelství k jiným tlupám. Mít „nepřítele“ je také nejsnazší způsob, jak se cítit bezpečně uvnitř své vlastní pospolitosti. Z toho se pak vyvinul jakýsi kodex chování v době kamenné:

- strach z cizích lidí
- ochota zabít příslušníka téhož druhu
- bezpodmínečná podřízenost zájmům pospolitosti
- nadřazenost veškerých zájmů vlastního kmenu nad zájmy jiných společenství.

Když se porozhlédneme po světě, zjistíme, že na mnoha místech ještě „řadí“ neandrtálci. V souvislosti s drsnějším hospodářským klimatem, stoupající nejistotou, zvyšující se nezaměstnaností mladých lidí a sociálním nezájmem se nás pravěké agrese zmocňují stále víc.

To platí také pro násilné chování gangů mladých lidí. Jejich agresivita jim má zajistit především přežití v nepřátelském prostředí. Jelikož se mezimozek nedokáže rychle přizpůsobit stále rychleji se měnícím okolnostem, reaguje tak, jak je uloženo v jeho „paměti“ – agresivitou z doby kamenné. V tomto smyslu není stoupající násilí ničím jiným, než „přizpůsobením“ se okolnostem.

K tomu ještě přistupuje další aspekt. Aby člověk přežil, musel se po dlouhou dobu věnovat lovu. S rozvojem zemědělství, chovu dobytka a industrializace se stal lov zbytečný, protože bylo možné získat potravu jinak a pohodlnějším způsobem. Lovecký instinkt však v člověku (muži) zůstal. V dnešní době existují tři typy „lovců“ – sportovci, duševní lovci a lovci pro zábavu. Z tohoto pohledu se sport stal nástupcem lovu. Duševními lovci jsou manažeři, obchodníci, politikové, novináři či vědci. V určitém smyslu se i oni snaží „ulovit kořist“. To vše je doprovázeno patřičnou dávkou nervového vzrušení, ať už na fotbalovém hřišti, v konferenčním sále nebo při lovu pro zábavu v přírodě. K modernímu lovu patří i různé strategie a plány, přípravy a taktika, rizika a nebezpečí, triumf nad ulovenou kořistí a nekonečné vychloubání.

Co má původní lovecký instinkt společného s každodenním násilím? Podobné rysy najdeme např. v projevech a chování mladistvých v nejrůznějších partách. Jejich členové mají rozdělené role, pevné postavení, rituály a vychloubavé chování. Nenávidí všechno, co k nim nepatří a co je proti nim. Proti tomu náležitě bojují, v krajním případě i násilím.

b) Stres z přemnožení

Dříve lidé nezalidňovali zeměkouli v tak velkém počtu, jako dnes, takže si navzájem „nepřekáželi“. V současné době nás však žije na Zemi šest miliard a ať už chceme nebo ne, překračujeme hranice jiných, cítíme se stísněni. Na tuto situaci naše tělo reaguje stresem.

Ani stres není ničím novým, již od doby lovců a sběračů je nerozlučně spjat s životem člověka. Jestliže se ocitneme v nebezpečí, dostaneme se do stresu – naše tělo ve vteřině zmobilizuje všechny energetické rezervy, abychom buď před nebezpečím uprchli, nebo nepřítele napadli. Moderní trvalý stres však namáhá naše tělo přespříliš a uvádí ho do trvalého poplašeného stavu. Tělo je připraveno na nejvyšší výkon, avšak zůstává nehybné. Tento druh stresu nás stále znervózňuje a nevybité energetické zásoby v nás vyvolávají agresivitu.

c) Nesprávná výchova

Školní psychologové spatřují jako jeden z nejčastějších důvodů agresivního chování v tom, že mnohé rodiny nejsou pro své děti oporou. Třeba proto, že se příliš zabývají vlastním přežitím, nebo z toho důvodu, že živitel rodiny je nezaměstnaný a navíc ještě alkoholik a matka se musí o živobytí starat sama.

Jelikož rodiče mají na své ratolesti málo času, dětem často chybí představa, co je správné a co nesprávné. Mnohé děti jsou pak ve volném čase ponechány samy sobě a nevědí, co mají

dělat. Nesprávná výživa, nedostatek pohybu a časté sledování televize u nich mohou být zdrojem nevyrovnanosti a agresivity. A tak se snaží upoutat pozornost ostatních násilím.

d) Vliv médií

Vliv televize na člověka je výrazný. Ze závěrů řady odborných studií vyplývá, že sledování násilných činů trvale mění postoj jedince k násilí – svádí k lehkomyšlnosti. Zvláště pro dětského diváka je někdy těžké rozlišovat mezi fikcí a realitou. Ve filmech (především kreslených) oběti násilí obvykle nakonec „vstanou z mrtvých“ a hrají dál. Dětský divák ztrácí schopnost soucítit s obětí, nenaučí se vnímat utrpení a smrt jako realitu. Děti, které se často dívají na takové násilné scény, mívají sklony k agresivnímu chování. Otřesné je, že mnohé násilné činy, páchané dětskými pachateli, jsou právě „napodobeninami“ filmových výjevů. Situaci ještě zhoršuje, jsou-li děti ponechány samy sobě a nemohou-li si o svých prožitcích promluvit s rodiči. Zvláště menší děti zpravidla věří, že vše, co se odehrává před jejich očima, je skutečnost, což má obrovský vliv na jejich chápání světa. Kromě toho je v televizi prezentováno více násilných scén, než kolik se jich odehrává ve skutečnosti. Na druhé straně může dojít ke zvýšení bojácnosti dětí. I to ovlivňuje všeobecné klima v naší společnosti, jakož i polarizaci bojácných jedinců a těch, kteří mají sklony k násilí.

Tradiční odpůrci jakékoli regulace televizní programové skladby (např. filozof Václav Bělohradský) argumentují především tím, že přímá souvislost mezi sledováním televizního násilí a pozdějším agresivním chováním nebyla nikdy prokázána. Také zajištění dostatečného a reprezentativního vzorku pro experimentální skupinu je údajně nereálné, do hry navíc vstupuje mnohem více proměnných, než kolik je možné ve výzkumech zachytit (dispoziční výbava jedince, učení, motivace, postoje, příslušnost k sociální skupině, vliv výchovy, socioekonomická pozice, předchozí zkušenosti atd.).

Existují desítky teorií míry mediálního vlivu, jakož i stovky experimentů, které sledovaly krátkodobé účinky vlivu mediálního násilí na jedince v laboratorních podmínkách. Znamý Bandurův a Waltersův experiment z roku 1973 s velkou panenkou Bobo, kterou herec na plátně před skupinou dětí bil a kopal. Sice vedl ke zjištění, že se děti k panence chovaly stejně agresivně, ale pokud bychom chtěli s určitostí konstatovat, že se děti sociálně naučily agresivnímu jednání, měli bychom si položit otázku, kolik dětí se s odstupem několika let při opětovném setkání s Bobo na nebohou panenku znovu vrhlo a jalo se ji bít a kopat s nezmenšenou intenzitou, s jakou před lety v mateřské škole napodobilo herce?

Z podstatně menšího celku longitudinálních studií v přirozených podmínkách je nejčastěji citována Centerwallova studie o kanadském městečku s fiktivním názvem Notel, kde za dva roky po zavedení televizního signálu vzrostl stupeň fyzické agresivity (včetně bití, rádooby „kamarádského“ pošťuchování a kousání) o 160%. Podobné výsledky, taktéž z roku 1973, byly zjištěny po zavedení televize v JAR či při sledování skupiny trestanců. Centerwall ve svých výzkumech akcentoval spíše náhlou změnu v podobě vstupu zcela nového prvku do života dětí i dospělých, nikoli trvalé soužití s televizní obrazovkou, vyžadující od útlého věku určité způsoby zacházení. Nabízí se otázka, zda lze prezentované výsledky zahraničních výzkumů analogicky srovnávat se situací v ČR po roce 1989, kdy k nám vstoupila „nová“ televize s dosud nevídanými filmy a pořady, které se od předrevolučních lišily ve všech možných aspektech.

Výzkum J. G. Johnsona

Po třiceti letech od nejznámějších experimentů pojali američtí vědci záměr definitivně potvrdit nebo vyvrátit spojitost mezi sledováním násilí na obrazovce a skutečným agresivním chováním. Jeffrey G. Johnson z Kolumbijské univerzity sledoval se svým týmem vědců (většinou z New York State Psychiatric Institute) po dobu sedmnácti let 707 lidí, aby potvrdil signifikantní spojitost mezi časem stráveným u televize v období adolescence a časné dospělosti a pravděpodobností páčání násilných činů v pozdějším věku.

Z hlediska počtu participantů a délky pozorování se bezpochyby jedná o ojedinělý longitudinální výzkum v přirozených podmínkách. Pro srovnání: v roce 1978 zveřejnil Belson málo známý výzkum, který sledoval 1 565 chlapců ve věku od 12 do 17 let. Podle jeho zjištění byli jedinci, kteří sledovali pořady plné násilí, agresivnější při sportu, napadali jiné hochy, popisovali zdi vulgárními slogany a rozbíjeli okna. Dospěl k závěru, že sledování televizního násilí nelze označit za příčinu agresivního chování. Lze pouze konstatovat, že sledování televizního násilí je s agresivním chováním spojeno. Jsou Johnsonovy výsledky skutečně odlišné?

Nejnovější americký výzkum zohlednil výskyt násilného chování v minulosti, zanedbávání dětí rodiči, rodinný příjem, násilí v sousedních čtvrtích, vzdělání rodičů a výskyt psychiatrických poruch. Sledováno bylo 707 rodin s dítětem ve věku od jednoho do deseti let (z toho 51% chlapců), náhodně vybraných ze dvou severních oblastí státu New York. Socioekonomický statut a většina demografických proměnných odpovídaly poměrům na severovýchodě USA (54% katolíků a 91% obyvatel bílé pleti). Školení odborníci vedli

interview v rodinách v letech 1975, 1983, 1985–86 a 1991–1993, přičemž hovořili s každým členem rodiny zvlášť, aby navzájem své výsledky neznali.

Během let 1983, 1985–86 a 1991–93 byl účastníkům výzkum předložen dotazník DISC-I (Diagnostic Interview Schedule for Children) ve dvou věkových modifikacích. Poslední sběr dat proběhl v roce 2000, a to jednak prostřednictvím dotazníků zaměřených na výskyt agresivních činů v daném roce, jednak ze záznamů policie státu New York a FBI o obvinění nebo zadržení mladistvých a dospělých pro trestnou činnost. Průměrný věk participantů byl 5,8 let v roce 1975, 13,8 v roce 1983, 16,2 v letech 1985–86, 22,1 v letech 1991–93 a 30,0 v roce 2000.

Převratná zjištění?

Výsledky výzkumu ukázaly rozdíly podle pohlaví a odhalily přímou souvislost mezi časem stráveným před obrazovkou a následným agresivním jednáním. Závěry výzkumu podpořily jak hypotézu, že televizní násilí přispívá k růstu agresivního chování, tak předpoklad, že agresivní jedinci preferují násilné televizní pořady. Johnsonův tým sice připustil, že zanedbávání výchovy dětí ze strany rodičů nebo život ve čtvrtích plných násilí zvyšují pravděpodobnost obojího, tedy agresivního chování i zálibu ve sledování násilí na obrazovce, ale podrobněji se této problematice nevěnoval. Spokojil se jen s konstatováním, že charakter prostředí ovlivňuje sledované faktory pouze částečně.

K jakým konkrétním závěrům dospěl Johnsonův tým? Ve skupině čtrnáctiletých chlapců, kteří sledovali televizi méně než hodinu denně, se dopustilo násilného činu ve věku 16 až 22 let jen 8,9% jedinců. Při časovém rozmezí od jedné do tří hodin strávených denně před obrazovkou to bylo již 32,5%, více než tři hodiny každodenního sledování televize znamenaly páčání násilných činů u 45,2% jedinců. Podobný vzestup byl zaznamenán rovněž v kategorii napadení nebo rvačky končící zraněním, a to v míře 8,9%, 27,5% a 41,7%. Kategorie loupežné přepadení, vyhrožování násilím a použití zbraně v souvislosti s kriminální činností prokázala sice menší, ale přesto signifikantní růst: 6,7%, 14,0% a 20,9%. Majetková kriminalita včetně žhářství, vandalismu nebo krádeží nebyla prokázána.

Také u žen konstatovali experti zvýšení výskytu především násilných činů spáchaných na jiných osobách v závislosti na čase stráveném před obrazovkou. Hodina denně u televize vedla k agresivnímu jednání u 2,3% sledovaných žen, rozpětí od jedné do tří hodin u 11,8%, z více než tří hodin každodenního sledování televize vzešlo 12,7% agresorek.

Další sledovanou skupinou byli třicetiletí muži. V případě, že sledovali televizi ve svých dvaadvaceti letech méně než hodinu denně, 14,6% z nich se dopustilo ve věku 30 let násilného činu. Zde ovšem dramatický růst končí, další hodnoty se zvýšily maximálně o 4,2%, 14,0% (jedna až tři hodiny) a 18,8% při sledování televize déle než tři hodiny denně.

Překvapivý vzestup výskytu násilných činů se však objevil u vzorku sledovaných žen stejné věkové kategorie: pokud ženy sledovaly televizi více než tři hodiny denně, agrese se po osmi letech projevila u 16,8% z nich. Méně výrazný skok nalezneme i v kategorii napadení nebo rvačky končící zraněním (7,9%) a v kategorii loupežné přepadení, vyhrožování násilím a použití zbraně v souvislosti s kriminální činností (11,9%). Příčinu autoři nezkoumali a připustili, že k prozkoumání zůstává rozdíl v obsahu programů sledovaných muži a ženami během adolescence a časně dospělosti. Ani v této sledované skupině nebyla prokázána majetková kriminalita včetně zhářství, vandalizmu nebo krádeží.

Agresivita v počítačových hrách

Téma násilí v počítačových hrách a jeho vliv na děti je diskutováno v nejrůznějších skupinách. Názor na ně není jednotný ani mezi odborníky, kteří se touto problematikou zabývají, ani mezi rodiči a pedagogy, natož mezi samotnými tvůrci her.

Jaké účinky na dítě může mít prezentace násilí v médiích? Každé médium, tedy i počítačová hra, přináší dítěti nějaké informace, a je tedy socializačním prostředkem. Hra často nabízí symbolické agresivní vzory vybízející k napodobení. Mezi zdroje, z nichž děti čerpají „pobídky“ k agresivnímu chování, patří zejména rodina.

Počítačové hry ohrožují nejvíce děti do 12 let. Ty ještě nedovedou dobře odlišit reálnou a symbolickou rovinu obsahu. Čím realističtější je hra zpracována, tím obtížnější toto odlišení je. Dětské myšlení je v tomto období konkrétní, vázané na reálné skutečnosti. Dítě akceptuje svět tak, jak je mu předkládán. Informace získané ve hře může považovat za rovnocenné jiným, získaným v reálném světě.

Významnou úlohu při „přejímání“ agresivního chování hraje mechanismus identifikace. Dítě se identifikuje s postavou počítačové hry, ve svých představách se stává silným a neporazitelným.

Vzhledem k tomu, že násilí je často prezentováno jako integrální součást her, může v dítěti vyvolat dojem, že jde o běžnou normu chování při řešení určitých situací.

Na druhé straně je zastáván názor, že agresivní obsahy her k reálnému násilí nevedou (výjimkou jsou jedinci s patologickou poruchou psychiky). Objevují se i argumenty hovořící o katarzních prvcích vyvolaných sledováním takových scén. Dítě hraje hru s prvky agresivity,

čímž ztrácí potřebu projevit své vlastní zlostné chování. Pomocí katarze je jeho agresivní pud společensky přijatelným způsobem uspokojen.

Násilí v počítačových hrách rozhodně není fenoménem zanedbatelným. Organizace IDSA (Interactive Digital Software Association), která sdružuje největší distributory počítačových, síťových a konzolových her, vytvořila ratingový systém, který přiřazuje jednotlivým hrám označení podle množství agresivních prvků a vulgárních výrazů v nich obsažených. Rodič znalý tohoto faktu a schopný „přečíst“ toto hodnocení se tak může kvalifikovaněji rozhodnout, zda hra, která zajímá jeho dítě, je pro ně skutečně vhodná.

Není cílem této práce vybrat správný názor na počítačové hry. Určitě je ale nesprávné vinit pouze je z nárůstu agresivních činů mezi dětmi. Podnětem ke spuštění agresivního jednání může být totiž tatřka cokoliv. Stále platí, že na vývoj a chování dětí má zcela zásadní vliv styl výchovy rodičů, jejich osobní příklad a postoje. Média, včetně her, jsou pouze jedním z ovlivňujících faktorů.

e) Některé další příčiny násilí

Mezi další důvody, jež mají vliv na rozvoj násilí, můžeme zařadit také stále se zvyšující nezaměstnanost, nemožnost najít práci, mnohdy přehnanou touhu po mužnosti, přivírání očí nad projevy šikany a pronikání prvků svobodné tržní soutěže do sociálních vztahů (nejuctívanějšími „modlami“ společnosti jsou peníze, moc a úspěch, přičemž za úspěšného je považován ten, kdo má bohatství a ovládá druhé). Velké škody může napáchat rovněž typická česká vlastnost nedotahovat věci do konce (zejména při vyšetřování šikany) a snaha řešit některé problémy jen „naoko“ (což u šikany nikdy nemůže vést k úspěchu, spíše to situaci zhorší).

Nesporný díl viny nese i společenská morálka, která dává agresivitě všudypřítomným konkurenčním bojem zelenou. Trend tvrdého, bezohledného sebeprosazování a honby za mamonem propaguje násilí jako pozitivní jev, bez něhož nelze dosáhnout dobrého výsledku. Hodnoty lidského soutěživého světa tak obrací hodnotový žebříček naruby: slušnost, poctivost a ohleduplnost se nevyplácí. Rodina a dobré vztahy jsou vnímány jako brzda komerčního světa. Moc peněz rozhoduje o všem, hlavně o přežití v agresivním konzumním světě. Hodnotový žebříček, který má na svědomí sobeckou soutěživost, nás vrací zpět k zákonům džungle: přežije jen silnější. A co je ještě horší, toto primitivní a nehumánní negativum je vnímáno jako pozitivní jev civilizované společnosti. Výsledkem je davová agresivní psychóza, která nás pomalu přestává šokovat a stává se běžnou normou lidského chování.

2.7 Jak zvládat agresivitu ve škole

Při podrobné analýze agresivního chování zjišťujeme, že každé agresivní reakci předchází útok. Pokud jde o úroveň myšlení, někdo napadne jedince za jeho chybné názory, kriticky mu oznámí nepříjemnou pravdu do očí, čímž v něm vyvolá negativní pocity konfliktu. V oblasti těla jde o „útoky“ na naše tělesné zdraví, které podstupujeme dobrovolně či nedobrovolně: od velké zátěže, která vyvolává stresy, přes nejrůznější bolesti, psychosomatická onemocnění až po nucený pobyt v zakouřeném prostředí (pro nekuřáka) či nedobrovolný poslech příliš hlasité hudby.

Pokud chceme zvládat agresivitu ve škole, musíme porozumět jejím příčinám.

Vždy je nutné odsoudit čin, ale neodsoudit osobnost dítěte. Je důležité si uvědomit, že agresivní jedinec zcela určitě prodělal nějaký defekt ve výše uvedených oblastech vývoje myšlení, pocitů a těla, za který nemůže, a že je jako každý člověk, individuum, které je nutno respektovat (i s jeho agresivitou).

Učitel by se měl chovat ke každému (i problémovému) jedinci s úctou, zohlednit fakt, že neexistuje korelace mezi úspěchem ve škole a životní praxí, kdy jedinci kázeňsky i prospěchově problémoví mohou být v životě úspěšnější než premianti třídy.

Ve výchově agresivního jedince je velmi důležité pokusit se nalézt v jeho osobních rysech něco kladného. Takový jedinec sice má záporné vlastnosti, ale má také kladné. A právě na nich je nutno stavět a rozvíjet je. To bývá mnohem snadnější a ve výsledném efektu účinnější než pokoušet se o likvidaci negativních rysů. Pedagogický optimismus by nás měl dovést k tomu, že každé dítě má alespoň jednu kladnou vlastnost. Jde jen o to objevit ji a včas „podchytit“.

Při zvládání dětské agresivity v rodinách i školách je nutno cílevědomě, trpělivě a s vytrvalostí pracovat na všech třech úrovních. Nejúčinnější jsou tzv. opakované společné činnosti, společné zážitky, a to jak v oblasti tělesné, tak i citové, zážitkové (např. společné modelování jednoho výtvarného díla, společné hry apod.) a konečně na nejvyšší úrovni myšlení (nacházet v diskusích společné názory, postoje, hodnoty). Tím dochází k zesílení výchovného působení na všech třech úrovních, a dojde-li k jejich integraci, posílí se tím celá osobnost.¹¹

Jako v každé sociální skupině, i ve třídě dochází k boji o prosazení individuálních zájmů jedinců a uplatnění jejich vůle. Učitel se musí umět ve třídě prosadit jako ten, kdo má ve sporech poslední slovo, kdo bývá soudcem. Jeho úkolem je prosazení spravedlnosti mezi

¹¹ Holeček, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Plzeň. Pedagogické centrum, 1997, str. 13

děťmi. Jde především o ochranu slabších před silnějšími. Může využít každé vhodné příležitosti k tomu, aby je povzbudil, dodal jim odvahy, posílil jejich sebevědomí, ujistil je, že jsou rovnoprávními členy sociální skupiny.

Děti mají silnou potřebu svěřovat se s problémy, přáními a touhami, a proto je nutno umět jim naslouchat, aby měly ve škole pocit bezpečí a ochrany před agresivními vrstevníky.

Účinnou prevencí je také co nejširší uplatňování kooperace mezi dětmi při všech školních činnostech. Jako nezbytné se jeví zapojování outsiderů do skupinových aktivit, aby mohli získat respekt třídy a větší sebedůvěru.

Několik rad pro práci s dětmi dle Lazarové:

- Snažme se vychovávat děti bez násilí.
- Snažme se k dětem vybudovat důvěrný vztah. Zajímejme se o jejich problémy a pomáhejme jim je nenásilně řešit.
- Využívejme volný čas ke společným aktivitám celé rodiny, třídy, kolektivu.
- Respektujme přitom názory všech členů .
- Omezujme už od malička vliv médií na děti, například vymezením času stráveného u televize, počítače apod.
- Dívejme se na některé filmy a pořady společně s dětmi. Budeme tak mít šanci jim mnohé otázky, dohady a představy vysvětlit hned v zárodku.
- Zajímejme se o naplnění volného času dětí, i o to, s kým se kamarádí.
- Zvěme kamarády dětí domů. Budeme mít možnost ovlivňovat některé „přátelské“ konflikty mezi dětmi, a tak je učit, jak se mají vzájemně i přes občasné nesouhlasy nebo spory mít rády, pomáhat si a respektovat.
- Pokud je dítě zraněno nebo je mu ublíženo, neberme to na lehkou váhu. Ukažme mu, že při něm stojíme za každé situace a pomozme mu vyřešit i tento v jeho očích veliký problém.
- Ve výchově nezapomínejme na pravidla a hranice. Ve chvíli, kdy dojde k jejich porušení, i na následky. Jedině tak se naučí respektovat ostatní všeobecně uznávaná pravidla a hranice, a také to, že při jejich porušení musejí umět převzít zodpovědnost za své chování.
- Nezapomínejme dávat dítěti neustále najevo, jak moc ho máme rádi a že tu jste stále pro něj.

Přístupy ke zvládání agresivního jedince ve třídě

- Agresivní chování nikdy nepřehlížejme, vždy je třeba okamžitě zasáhnout a dát najevo svůj nesouhlas a nesmiřitelnost s tímto jevem.
- Jednejme hned, řešme situaci, pomozme ublíženému, trestejme agresora, ale zároveň zohledňujeme dlouhodobá výchovná opatření (práce s agresivním jedincem, jeho rodiči, spolupráce s kolegy, psychology, práce se sociální skupinou). Vyvarujme se ukvapených diagnóz a postupů, (ihned vyloučím dítě ze školy, ihned vše ohlásím,...).

Další postupy promysleme, poradme se a zkoušejme.

- Odsuzujeme čin, ne dítě (zvláště u menších dětí).
- Trestejme rychle a přiměřeně situaci a k případu se pokud možno nevracejme.
- Trvejme na náhradě škody, zkusme promluvit s agresorem mimo třídu, zapojme ho do práce pro kolektiv.
- Vyloučení agresora ze společných akcí třídy, ze třídy vůbec nebo ze školy je sice v některých případech nezbytné, z hlediska dlouhodobé koncepce potírání agresivního chování však nemá žádný význam. Přistupujme tedy k tomuto aktu až poté, kdy ostatní snahy o nápravu selhaly, nebo ve specifických případech, kdy hrozí např. vážné ublížení na zdraví.
- Snažme se vždy chránit oběť (zvláště, jde-li o šikanu) a pokusme se najít ochránce oběti i v kolektivu dětí. Nepoukazujme však na slabost oběti, tím bychom jí ještě více ublížili. Pomozme naopak oběti vyniknout a získat tak jistější postavení v kolektivu dětí.
- Pracujme s třídním kolektivem (hry, výlety, demokratické rozhodování, posilování prosociálního chování apod.).
- Buďme asertivní a učme asertivnímu chování a jednání i děti (ptejme se jich, jak jinak by se ta či ona situace dala řešit).
- Známký šikany nikdy nepodceňujeme a dodržujeme zásady jednání s šikanéry.
- Domluvme se na společných postupech s rodiči agresorů a obětí.¹²

¹² Lazarová, B.: První pomoc při řešení výchovných problémů. Praha. Agentura Strom 1998, str. 26

Výchovné zásady vedení agresivního dítěte

- Určete vždy přesné hranice dříve, než budete vyžadovat jejich dodržování.
- Když jste agresivním dítětem vzpurně vyzváni na souboj, reagujte s důvěryhodnou rozhodností. Je nesmírně důležité, aby dospělý rozhodně a bezpodmínečně zvítězil.
- Rozlišujte úmyslnou neposlušnost, agresivitu a dětskou nezodpovědnost, nezralost. Není možno trestat děti např. za typickou dětskou zapomnětlivost či velmi bohatou fantazii. Jako příklad uvedeme tzv. „dětské lži“, kdy dítě skutečně neví, co je realita a co si vymyslelo. Zde je třeba projevit velkou trpělivost.
- Po konfrontaci děti ujistěte o své lásce (v rodině), o své úctě (ve škole) a vysvětlete jim svůj postoj, nechte se vést láskou, kladným citem důvěry v pozitivní vývoj dítěte.
- Nepožadujte od dětí nemožné. Velkých chyb v citovém vývoji dítěte se dopouštějí ti rodiče, kteří dítě trestají za to, že v prvním roce života nedodržuje hygienu, že v šesti letech neumí dobře číst apod.¹³

2.8 Náprava a prevence agrese

Jakmile je vyšetřování agresivity dokončeno a víme, co jsme potřebovali zjistit, přistoupíme k druhé části – nápravě. Konkrétní diagnostické poznatky musíme umět zúročit, aby naše snažení mělo očekávaný efekt. Pro první pomoc lze použít dvě zásadně odlišné metody:

1. metodu vnějšího nátlaku
2. metodu usmíření

Každá z nich se snaží vlastním způsobem co nejrazantněji potlačit příznaky „onemocnění“ skupiny. Usilujeme jimi především o zastavení násilí, šikany, obnovení platnosti norem a zabezpečení ochrany dětí.

Metoda vnějšího nátlaku (metoda restrikce)

Vnější nátlak, je v pedagogické praxi hojně využíván. Většinou je tím jediným, na co pedagogové v boji proti agresi a šikaně vsázejí. V rámci první pomoci má metoda vnějšího nátlaku své pevné místo, nesmějí se však při ní dělat hrubé chyby, což se často děje.

¹³ Holeček, V.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Plzeň. Pedagogické centrum 1997, str. 20-21

Cílem této metody je přinutit viníky trestem a strachem z něho k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Metoda akcentuje ochranu skupiny jako celku. Potřeba razantnosti a zajištění bezpečí všem ohroženým vyžaduje, aby metoda zahrnovala tyto tři části:

- individuální nebo komisionální pohovor,
- oznámení o potrestání agresorů před celou třídou,
- ochranu obětí.

Metoda usmíření

Druhou možností, jak poskytnout první pomoc, je metoda usmíření. Od předešlé metody se výrazně liší. Místo donucení k vnější poslušnosti se tu sleduje vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory. Jde o „rozmrazení“ agresivního postoje, domluvu a usmíření mezi aktéry.¹⁴

Lepší než trestat je vzít nudu a být příkladem

Náprava dětského agresivního chování tresty a tvrdými postihy je podle rodičů i odborníků málo účinná. Ti druzí doporučují zaměřit se na prevenci, jít příkladem v chování a hledat vhodné způsoby naplnění volného času. K sociálním dovednostem dětí i učitelů by měla patřit i znalost zásad, jak jednat s agresivním člověkem, aby nedošlo k vyhrocení nebo dokonce k „přežití“ agresivity. Nedílnou a významnou součástí prevence je dostatečné vytváření příležitostí k aktivnímu trávení volného času a především nabízení pozitivních alternativ k nudě a bezcílným a jednotvárným aktivitám. Důležité jsou především činnosti, při kterých mohou děti a mladí lidé projevit svou odvahu a sílu, své dovednosti a schopnosti a při tom všem ještě prožít legraci.

2.9 Jak je na tom Evropa?

Slováci nevědí, jak zamezit růstu násilí na školách.

„Schytl jsem pár kopanců od žáka základní školy, když jsem mu chtěl během vyučovací hodiny zabránit, aby netloukl svého spolužáka,“ řekl učitel Jaroslav Marek ze západního Slovenska. „Proti dětskému násilí pedagog mnoho nezmuže, protože jeho pravomoci jsou značně okleštěné. Poznámka, pohovor s rodiči nebo snížená známka z chování už příliš

¹⁴ Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha. Portál, 2001, str. 121, 125

nezabírají.“ Pohlavky nebo pověstné rákosky jsou zakázány, i když se i v dnešní době nezřídka stane, že učitel ztratí nervy a ruka mu „vylítne“. Žáci si uvědomují, že do patnácti let nejsou za své chování trestně zodpovědní a pedagogy někdy záměrně provokují. Učitel si nedovolí neposlušného žáka ani poslat za dveře, protože pokud by se raubíři něco stalo, musel by se za své rozhodnutí zodpovídat. Podle Marka není jednoduché ani vyloučit žáka ze školy, protože v zemi je povinná desetiletá školní docházka.

Problém si prozatím netroufají vyřešit ani ministerští úředníci. Mluvčí resortu školství Michaela Dobošová se domnívá, že problém násilí na školách lze jen stěží řešit centrálně. Případ od případu si tak musí vedení jednotlivých škol poradit samo. Někteří pedagogové se domnívají, že situaci by alespoň částečně mohli zlepšit školní psychologové, na které ale nejsou peníze. Kritici oponují, že situace na Slovensku není tak vážná jako na školách v západní Evropě a ve Spojených státech amerických, kde výjimkou není ani střelba.

Rakouští učitelé se svých žáků neobávají.

Násilí na učitelích nepatří mezi témata, která by zrovna hýbala rakouským školstvím. Obecný problém agresivity žáků se ale mezi školskými odborníky v této zemi nepodceňuje. Sledují se hlavně důsledky násilí prezentovaného ve sdělovacích prostředcích na chování dětí.

Expertí z univerzit napomínají učitele, aby nebyli na své žáky zbytečně tvrdí. Pokud školáka poníží, sami dávají příklad agresivního jednání. Vzdělávacím ústavům se doporučuje, aby žákům poskytovaly dostatek prostoru na sportovní aktivity a oddech. Důraz se klade také na udržování kontaktu školy s rodiči. K nim zase směřují výzvy, aby důsledně kontrolovali, na jaké televizní programy se jejich ratolesti dívají.

V rakouském vzdělávacím systému mají silné zastoupení různé sociálně psychologické programy. Kromě násilí věnují značnou pozornost také boji proti rasismu nebo válečným konfliktům. V posledních týdnech se ve třídách hodně diskutovalo o násilí v souvislosti s válkou v Iráku.

Němečtí učitelé si zvláštní ochranu nepřejí.

Německo o násilí a bezpečnosti ve školách v těchto dnech široce diskutuje, a to v souvislosti s prvním výročním případu, který otrásl celou zemí. Devatenáctiletý bývalý student postřílel v Gutenbergově gymnáziu v Erfurtu 16 lidí, z toho 12 učitelů. V reakci na tento masakr se objevila celá řada návrhů na nová zákonná opatření, jež by podobným událostem v budoucnu zabránila, nebo alespoň snížila nebezpečí na minimum. Některé z těchto návrhů již byly schváleny, o dalších se stále diskutuje. Především byly zpřísněny

podmínky nákupu a držení střelných zbraní (od úplného zákazu prodeje některých druhů zbraní, přes zvýšení věkové hranice pro jejich držení až po úpravu podmínek členství ve střeleckých klubech) a v platnost vešlo omezení prodeje a šíření počítačových her s násilným obsahem. Podle názoru některých odborníků jsou i tato opatření nedostatečná a výhledově bude nutné přijmout ještě přísnější.

Svaz učitelů ve svém prohlášení vyzývá k „prevenci proti násilí prostřednictvím omezování násilí v médiích“. Poukazuje na nutnost více zapojit do výchovy vedle rodiny a školy i další instituce a také na to, aby opatření byla přijímána v mezinárodním měřítku, protože v dnešním globalizovaném světě už nelze problémy řešit na národní úrovni.

Ruští učitelé nejsou ve školách většinou chráněni.

V Rusku se často mluví o sociální ochraně pedagogů, kteří patří k nejhůře situovaným zaměstnancům státních institucí. Násilí ze strany žáků či rodičů, ať už morální nebo fyzické, se mnohdy přehlíží. Má se za to, že jde o etické problémy, které by mělo řešit vedení školy. Učitelé soukromých škol prý raději trpí útoky v obavách, že by mohli přijít o práci. Učitel v Rusku si vlastně nemá komu postěžovat. Ve školách nejsou žádní právníci a nepraktikují se profesionální soudy cti. Podle názoru některých pedagogů by se měly uzavírat smlouvy, v nichž by byly etické prvky zdůrazněny. To je však prozatím výsadou pouze vybraných soukromých zařízení. O bezpečnosti učitelů a žáků se v Rusku diskutuje spíše z hlediska ochrany školy jako takové. Letos byla v Moskvě vytvořena protiteroristická komise pod záštitou městského odboru školství. Úředníci se odvolávali na údajné informace o nebezpečí teroristických útoků ve školách. Situace zatím nepokročila tak daleko, aby do škol byly nasazovány bezpečnostní oddíly. Školská zařízení se omezují na přítomnost jednoho až dvou příslušníků ochrany, kteří plní zároveň funkci vrátných.

Odpovědnost za bezpečnost učitelů i žáků má podle ruských zákonů ředitel školy. Ten také najímá ochranku. Vzhledem k tomu, že tato práce je v ruských školách placena skromně, zastávají ji většinou důchodci.¹⁵

Jak jsme na tom v Čechách?

¹⁵ http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=19&rok=03&odkaz=agresi.html

České děti jsou podle výzkumu WHO druhé nejagresivnější z 35 sledovaných zemí v Evropě. Horší jsou jen litevské děti. Nabízím svůj pohled na agresi dětí, opřený o studii více než deseti tisíc žáků sedmých tříd.

Studie dvojčat a adoptivních dětí ukazují, že sklon k agresivitě je geneticky podmíněn asi z 50%. Příčiny agrese tedy můžeme hledat ve výchovném prostředí, jak uvádí například nová studie Paula Thompsona z lékařské fakulty Kalifornské univerzity. Období mezi čtvrtým a osmým měsícem věku dítěte je klíčové pro vytvoření vazby dítěte na matku. Jistota této vazby je matricí pro všechny další vztahy. Matka, která dostatečně nereaguje na podněty dítěte, zakládá vytvoření nejisté vazby. Aby dítě matčinu pozornost přitáhlo, stupňuje projevy svého chování. Jednou z možností získání pozornosti je agrese. Nejistá vazba je proto predikcí agresivního chování v dalších etapách vývoje dítěte.

Dalším mezníkem ve vývoji agresivního chování dětí je stadium ověřování hranic vytyčených rodiči či vychovateli. Téměř každé dítě překvapí své rodiče již v předškolním věku slovní agresivitou, nadávkami, popichováním, lhaním či jinými úskoky, jimiž testuje meze svých možností. Jinými slovy: dítě zjišťuje, co všechno si může dovolit. Proto patří požadavek na vytyčení přesných hranic a důslednost ve výchově mezi základní imperativy výchovy.

Další vývojové období, které má vztah k formování agresivity, je adolescence - období hledání vlastní identity. Adolescent útočí na své okolí, aby zkoumal reakce rodičů, a tak přicházel k pochopení sebe sama a svých vztahů k okolí. Jestliže rodiče před jeho výpadem utečou, nebo jej naopak krutě potrestají, berou mu šanci porozumět sobě samému. V takovém případě se adolescent raději připojí k náhradní emocionální skupině (partě), kde se vztahy formují na škále ovládající-ovládáný. Násilí adolescentů je tedy do značné míry způsobeno lhostejností či citovým odmítáním včetně fyzické nepřítomnosti otce v domácnosti, nebo naopak krutým tělesným trestáním adolescenta ze strany otce.

Mnoho studií poukazuje na souvislost dětské agresivity s násilím v rodině. Přítomnost domácího násilí, sporů mezi rodiči, ale také týrání či agrese namířené vůči zvířatům jsou vnímány jako vysoce rizikové. Na základě dlouholetých studií pokládá profesor Frank Ascione týrání zvířat v rodině za významný „spouštěč“ agresivního chování dětí. V českém prostředí Matějček s Langmeierem identifikovali ve své longitudinální studii psychickou deprivaci dítěte a její následky. Uvádějí, že u dětí s hlubokým deficitem naplňování základních potřeb je jejich další vývoj modifikován rozvojem obranných mechanismů a strategií zvládání obtížné situace. Mistrně přitom určili čtyři typy následného chování dětí.

Jedním z nich jsou hyperaktivní děti, které si agresí vynucují pozornost. Agresivní chování dětí jako důsledek deprivace a zanedbání výchovy je závažný jev.

Různé studie poukazují také na vliv mediálního násilí: více než jedna hodina denně před televizní obrazovkou zvyšuje riziko páchaní agresivních činů.

Kromě rizikových faktorů existují naštěstí i protektivní okolnosti. Na základě empirických studií je v této souvislosti uváděna například vysoká inteligence dítěte, jeho kreativita a zejména přítomnost pozitivní osobnosti mimo rodinu, u které dítě nalézá porozumění, náklonnost a ocenění, jež u něj zabrání rozvoji agresivního chování.

Strach, zlost i obrana

Agresivní chování dětí je pohromou nejen pro rodiče. Nezbyvá než přiznat, že pouze odráží svět dospělých, svět, který by měl dětem naplňovat jejich základní potřeby, být vzorem a průvodcem na jejich cestě životem.

Před pěti lety byla 3. lékařskou fakultou Univerzity Karlovy realizována v rámci projektu Růžová linka epidemiologická deskriptivní studie o agresivním chování třináctiletých dětí v ČR. Skoro jedenáct tisíc žáků sedmých tříd ZŠ vyplňovalo dotazník obsahující 24 otázek s uzavřenou volbou odpovědí. Dívky a chlapci byli zastoupeni paritně. Ukázalo se, že zhruba 30% dětí má zkušenost s výskytem slovních útoků a agresivní gestikulace v domácím prostředí, 17% dětí se setkává s tělesnými útoky a zhruba čtvrtina s ničením věcí. Rozdíly mezi dívkami a chlapci jsou nepatrné. Za významné lze považovat výpovědi dětí o tom, jak agresí a násilím v rodině prožívají. Každý čtvrtý chlapec a každá šestá dívka považují agresivní chování v rodině za zcela normální. Každé deváté děvče a každému osmému chlapci je agresivní chování v rodině lhostejné. Naopak takovéto chování vadí signifikantně více chlapcům než dívkám a dívky zase signifikantně častěji uvádějí, že se jim agresivní chování nelíbí.

Ve škole se s agresí pravidelně setkává zhruba 18% chlapců a 16% dívek. Necelá třetina dětí uvedla, že se s agresí ve škole setkává „někdy“, zbytek respondentů označil varianty „velmi zřídka“ či „vůbec ne“.

K vlastní agresii projevované denně se přiznala třetina dívek a dvě třetiny chlapců. U dívek se přitom nejčastěji jedná o slovní útoky, u chlapců o gestikulaci a ničení věcí. K denně používané fyzické agresii se přiznala každá dvacátá dívka a každý čtvrtý chlapec. Pouze necelá 2% chlapců a 54% dívek uvedlo, že se sami nikdy nedopustili fyzického útoku. Výrazná převaha fyzické formy agrese u mužského pohlaví je plně konzistentní s výsledky jiných studií. Podle různých statistik je fyzická agresivita převážně mužskou záležitostí.

V prvních letech života jsou dívky sice stejně přístupné k tělesným potyčkám jako chlapci, ale brzy se začnou uchýlovat spíše ke slovním útokům, nebo obracejí agrese do svého nitra. Dívky se od chlapců odlišují i v příčinách spuštění agrese. Zatímco chlapci uváděli zejména strach, u dívek byla zhruba stejně zastoupena zlost, obrana či nejasnost podnětu.

Co říkají agresori

Součástí studie byly také otázky zaměřené na šikanování, tedy sociální formu patologické agrese. Byly cílené pouze na šikanu ve škole. Čtvrtina chlapců a pětina dívek uvedla, že nikdy nebyli ve škole šikanováni, zatímco s opakovanou šikanou se setkala každá dvacátá dívka a každý jedenáctý chlapec.

Naopak ke skutečnosti, že se šikany sami dopustili, se přiznalo celkem 30% chlapců a 16% dívek. Desetina chlapců a 6% dívek si nebylo jistých, zda jejich chování ke spolužákovi lze hodnotit jako šikanování. Polovina chlapců, kteří šikanovali spolužáky, uvedla, že se šikanou začali až na druhém stupni základní školy, třetina už na prvním stupni a ostatní začali šikanovat dokonce již v mateřské škole. Dívky zahájily tuto formu agrese v průměru dříve než chlapci: třetina v mateřské škole, polovina na prvním stupni a ostatní (tedy menšina) až na druhém stupni základní školy. Nebudeme-li zpochybňovat schopnost kvalifikovaného autopořazení formy násilí, kde diferenciální diagnostika činí problémy i dospělým profesionálům, rozdíl v časovém horizontu mezi dívkami a chlapci je významný. Tato data jsou svědectvím o uvědomování si agrese vůči spolužákům.

Zajímavé byly odpovědi šikanujících, týkající se formy a důvodů jejich chování. Naprostá většina dívek uvedla, že ponižují své spolužačky, aby na svou stranu získaly jiné dívky nebo se „blýskly“ před chlapci. Naproti tomu jen necelá desetina chlapců uvedla, že se šikany dopouští proto, aby zapůsobili na přihlížející. To je zajímavé zejména v kontrastu s dalšími odpověďmi: dívky se totiž významně častěji obávají, že šikanování bude mít za následek jejich problémy ve škole, obtíže s navazováním kamarádkých a také prvních milostných vztahů. I další výzkum ukázal podobné výsledky: obavy z následků šikanování v něm uvedla polovina dívek a desetina chlapců (Vaníčková, 2001). Necelá polovina šikanujících chlapců i dívek předpokládá, že jednou s šikanou přestanou.

Uvedené výsledky dávají nahlédnout pod pokličku osobní zkušenosti pubescentů s domácím i školním násilím. Jestliže pro každé páté dítě je agrese za zmi bytu zcela normálním standardem chování, můžeme konstatovat, že právě takové výchovné prostředí poskytuje negativní vzory. Rovněž skutečnost, že téměř polovina respondentů nemá saturované základní potřeby (absence jakékoliv zájmové činnosti, kamarádkých vztahů a

časová tíseň rodičů), se stává východiskem pro psychickou, sociální a emocionální subdeprivaci dětí, na kterou řada z nich reaguje rozvojem agresivního chování. V uvedeném výzkumu děti překvapily svou otevřeností, která by se neměla stát podnětem pro negativní nálepku, ale měla by vyburcovat dospělou laickou i odbornou veřejnost k sebereflexi a změně chování.¹⁶

3. Praktická část

¹⁶ Vaníčková, E.: Psychologie dnes. Publikováno 21. 6. 2005, str. 16

3.1 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu bylo zjistit pomocí dotazníků v jaké míře se vyskytuje agrese na prvním stupni Základní a Mateřské školy Bohumila Hynka Cvikov. Zmapovat, která věková kategorie je pro agresi náchylnější. Co je předmětem agrese, kdo bývá nejčastěji agresorem a jak výrazně mládež ovlivňují média.

3.2 Hypotézy výzkumu

Budeme zkoumat platnost čtyř hypotéz ve výzkumu žáků:

Hypotéza 1: Budeme předpokládat, že velký vliv na agresi a násilí mají média. (otázka č. 9, 10, 11)

Hypotéza 2: Budeme předpokládat, že se respondenti již někdy setkali s ubližováním spolužákovi. (otázka č. 3)

Hypotéza 3: Budeme předpokládat, že nejčastějším místem výskytu agrese je školní třída. (otázka č. 7)

Hypotéza 4: Budeme předpokládat, že nejčastějšími agresory bývají chlapci. (otázka č. 8)

Výběr metod:

Šetření bylo provedeno nestandardizovaným anonymním dotazníkem u žáků a učitelů.

Dotazník pro žáka:

Dotazník pro žáka zahrnuje celkem 14 položek. Otázky 1, 2, 3, 4 byly uzavřené. Otázky 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 byly polouzavřené. Otázka 14 byla otevřená. Dotazník pro žáka zároveň obsahuje statistický soubor formy bydlení, rodiny, počtu členů v rodině, věkové kategorie a ročníku, do kterého žák dochází.

Dotazník pro učitele:

Dotazník pro učitele zahrnuje celkem 10 položek. Otázky 1, 2, 3, 9, 10 byly uzavřené. Otázky 4, 5, 6, 7, 8, byly polouzavřené. Dotazník pro učitele zároveň obsahuje základní statistické údaje – ročník, počet žáků v ročníku, počet chlapců, počet dívek.

3.3 Charakteristika zvolených metod

Vypracovala jsem dva nestandardizované anonymní dotazníky. První byl položen žákům, druhý učitelům. Obsahovaly otázky identifikační, ověřovací, nárazníkové, kontrolní, asociační. Dotazník patří mezi explorační metody. Jeho nevýhodou je nižší reliabilita než má například pozorování. Na druhou stranu umožňuje rychlejší zpracování a vyhodnocování dat. Vzhledem k rozsáhlosti vybraného vzorku, jsem proto volila tuto metodu.

U žáků prvních tříd byla metoda doplněna řízeným rozhovorem, který byl identický s pokládanými otázkami. Důvodem byla nedokonalá znalost psaní a nižší schopnost odpovídat písemně na dané otázky (požadavky kladené v dotazníku byly pro šestileté dítě neúměrné). Záměrem bylo dosáhnout jednotnosti výsledků u všech žáků zkoumaných tříd. Dotazníky jsou uvedeny v příloze. Vyhodnocování bylo podkladem pro zpracovávání hypotéz.

3.4 Popis zkoumaného vzorku pedagogů

Celý výzkum byl proveden na prvním stupni Základní školy a Mateřské školy Bohumila Hynka Cvikov v deseti třídách. Cílovou skupinou – respondenty byli učitelé prvního stupně jmenované školy. Nestandardizovaný dotazník byl sestaven po nastudování odborné literatury a přibližně po čtrnáctidenním zvažování byly formuláře předány osobně celkem deseti kolegyním a návratnost byla 100%. Respondenti vyučují na městské škole do 405 žáků. Jednalo se o učitele s variabilní délkou praxe a různým počtem žáků ve třídě.

Hypotézy výzkumu pedagogů

Budeme zkoumat platnost čtyř hypotéz ve výzkumu pedagogů:

H1.) Předpokládáme, že se většina pedagogů za dobu své praxe s agresí ve své třídě již setkala.

H2.) Předpokládáme, že nejčastější forma agrese je agrese fyzická.

H3.) Předpokládáme, že většina pedagogů zastává názor, že je možné agresi předcházet.

H4.) Předpokládáme, že se agrese obrací i na jedince z jiných kultur.

3.4.1. Výsledky šetření a komentář dotazníku učitele

Hypotéza 1: Předpokládáme, že se nadpoloviční většina pedagogů za dobu své praxe s agresí ve své třídě již setkala.

Tabulka č.1: Setkali jste se ve svých třídách v průběhu Vaší pedagogické praxe s projevy agrese u žáků?

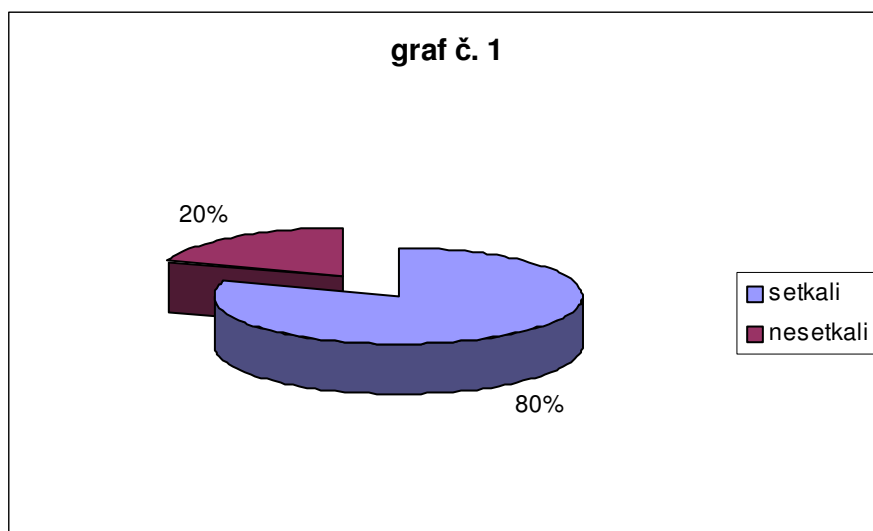
Cílená otázka		Ano		Ne		Setkání s pojmem	
f	%	f	%	f	%	f	%
10	100	8	80	2	20	0	0

$$\Sigma = \frac{8 \times 100}{10} = 80 \% \quad \Sigma = \frac{2 \times 100}{10} = 20\%$$

Diskuse: Ze zjištěných hodnot vyplývá, že učitelé se s agresí ve své třídě setkali. Děti se obrací na učitele při řešení napadení své osoby jiným žákem. Každé z nich však chápe agresi jinak. Někdo za ni považuje hrubé fyzické napadení, jiný již napadení slovní. Cílem

řešení problémů učiteli je, aby další agresivitu mezi žáky předcházeli. Proto se se žáky mimo jiné pořádají různé besedy a jsou vedeni k vzájemné úctě.

Popis grafu

Z tohoto kruhového grafu se dovídáme, že většina pedagogů, 80%, se ve své pedagogické praxi s agresí setkala a necelá třetina, 20%, se s agresí ve své třídě nesetkala.

Závěr: Platnost hypotézy H1 se potvrdila.

Hypotéza 2: Předpokládáme, že nejčastější forma agrese je agrese fyzická.

Tabulka č. 2: S jakou formou agrese se respondenti nejčastěji setkali? Byly jim nabídnuty tři možnosti: verbální = slovní, fyzická a obě formy agrese.

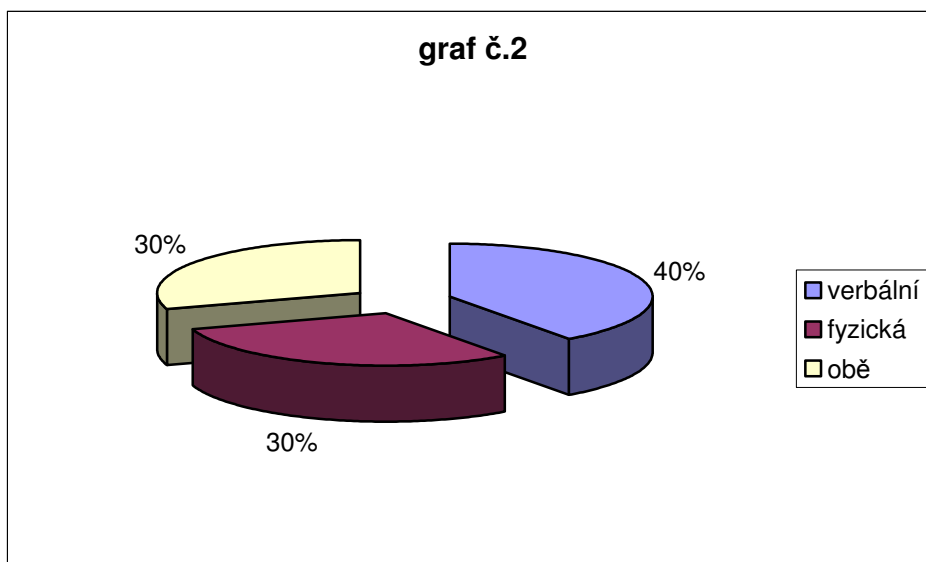
Cílená otázka		Verbální agrese		Fyzická agrese		Obě formy agrese	
f	%	f	%	f	%	f	%
10	100	4	40	3	30	3	30

$$\Sigma = \frac{4 \times 100}{10} = 40 \% \quad \Sigma = \frac{3 \times 100}{10} = 30 \%$$

Diskuse: Vzhledem k tomu, že verbální agrese má různé možnosti výběru, využívá slova pro vyjádření nesouhlasu, posměšku a nelibosti. Očekávala jsem, že bude působit

výrazně. Většina dětí užívá vulgární slova ve svém projevu k ostatním. Děti si vzory chování nesou především z rodiny a z toho plyne i verbální složka agrese.

Popis grafu

Z výše uvedeného kruhové grafu nám vyplývá, že 40% respondentů uvedlo jako nejčastější formu agrese verbální, 30% se setkal s agresí fyzickou a zbývajících 30% připadá na obě formy agrese, tj. slovní i fyzickou.

Závěr: Platnost hypotézy H2 se nepotvrdila.

Hypotéza 3: Předpokládáme, že většina pedagogů zastává názor, že je možné agresi předcházet.

Tabulka č.3: Cílená otázka byla zaměřena na to, zda lze agresi a priori zabránit.

Cílená otázka		Ano, dá se zabránit agresi		Ne, nedá se zabránit agresi	
f	%	f	%	f	%
10	100	4	40	6	60

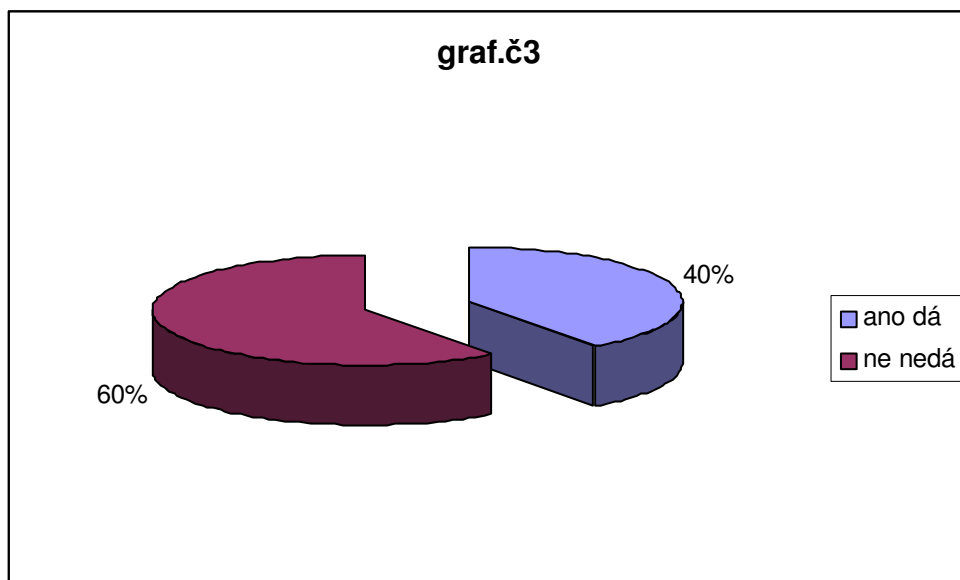
$$\Sigma = \frac{4 \times 100}{10} = 40 \%$$

$$\Sigma = \frac{6 \times 100}{10} = 60 \%$$

Diskuse: Škola se může na předcházení agrese podílet prevencí, ale nikdo z nás není schopen říci, jak daný člověk v určitou chvíli zareaguje. Cílem každého učitele je děti učit

asertivnímu chování, zvládání stresu a zátěže. Využívá k tomu všech dostupných metod a prostředků, avšak záleží na psychice jedince, jeho sociálním chování a vlivu rodiny.

Popis grafu

Z výše uvedeného grafického znázornění se dovídáme, že více než polovina, tj. 60% dotázaných odpovídá, že agrese nelze a priori zabránit, naopak méně než polovina, tj. 40% respondentů si myslí, že ano.

Závěr: Platnost hypotézy H3 se nepotvrdila.

Hypotéza 4: Předpokládáme, že se agrese obrací i na jedince z jiných kultur.

Tabulka č. 4: Bylo šetřeno, zda mají respondenti zkušenosti s agresí dětí jiných kultur.

Cílená otázka		Ano		Ne		Ve třídě nejsou děti různých kultur	
f	%	f	%	f	%	f	%
10	100	2	20	5	50	3	30

$$\Sigma = \frac{2 \times 100}{10} = 20 \%$$

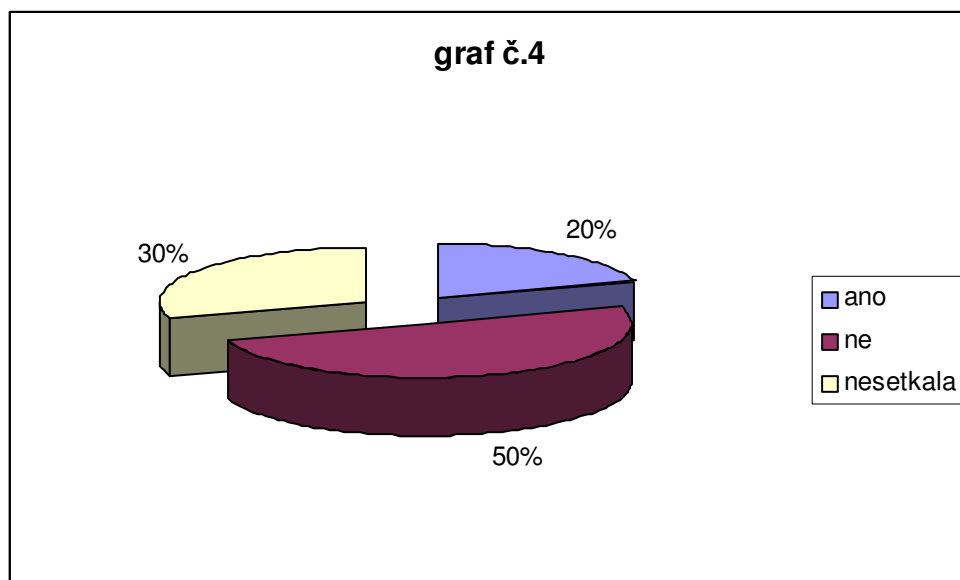
$$\Sigma = \frac{5 \times 100}{10} = 50 \%$$

$$\Sigma = \frac{3 \times 100}{10} = 30 \%$$

Diskuse: Vzhledem k tomu, že šetření bylo prováděno na malé městské škole, kde není mnoho dětí z jiných etnických kultur, se většina učitelů tudíž s agresí proti takovým žákům

nesetkala. Lze předpokládat, že ve větších městech se širším spektrem etnických kultur na škole by pravděpodobně graf i výsledky byly jiné.

Popis grafu

Ve vyslovené hypotéze č. 4 jsme předpokládali, že agrese se obrací i na jedince z jiných kultur. Z uvedeného kruhového grafu vyplývá, že se hypotéza ve zkoumaném vzorku nepotvrdila, neboť pouze 20% respondentů uvedlo, že se setkala s agresí u jedince z jiných kultur, naopak 30% uvádí, že se s uvedenou agresí setkala a 50% respondentů nemá zkušenosti s agresí u jedinců z jiných kultur.

Závěr: Platnost hypotézy H4 se nepotvrdila.

3.5 Popis zkoumaného vzorku žáků

Popis zkoumaného vzorku žáků

Cílovou skupinou – respondenty byli žáci prvního stupně Základní školy a Mateřské školy Bohumila Hynka Cvikov. Formuláře byly předány 223 žákům za přítomnosti třídních učitelek, návratnost byla 167 dotazníků. Rozdíl tvořili žáci, kteří dotazník neodevzdali, či nevyplnili. Dotazníky byly nestandardizované a sestavené po nastudování odborné literatury. Jejich příprava, namnožení a rozdání vyučujícím trvalo 14 dní. Každá otázka byla žákům přečtena a vysvětlena ve vyučovacích hodinách prvouky. Této hodině předcházela přednáška o agresi, agresivním chování a šikaně, kterou prováděly třídní učitelky. Vzhledem k neznalosti psaní a čtení u prvňáčků byl výzkum v prvních ročnících prováděn individuálně, pomocí řízeného rozhovoru a následným zapisováním odpovědí. V těchto ročnících byl dotazník vyplňován v rámci nového předmětu, mravní výchova, kterou první ročníky získaly díky novému ŠVP.

Hypotézy výzkumu žáků

Budeme zkoumat platnost 4 hypotéz ve výzkumu žáků:

H1.) Budeme předpokládat, že rozhodující vliv na agresi a násilí mají média (otázka č. 9, 10, 11).

H2.) Budeme předpokládat, že se respondenti již někdy setkali s ubližováním spolužákovi (otázka č. 3).

H3.) Budeme předpokládat, že nejčastějším místem výskytu agrese je školní třída (otázka č. 7).

H4.) Budeme předpokládat, že nejčastějšími agresory bývají chlapci (otázka č. 8).

3.5.1. Výsledky šetření a komentář – žáci.

Hypotéza č.1: Budeme předpokládat, že rozhodující vliv na agresi a násilí mají média (otázka č. 9, 10, 11).

Tabulka č. 5: Cílená otázka byla zaměřena na zjištění toho, do jaké míry mají na agresi a násilí vliv média. Byly zjišťovány aktivity žáků v jejich volném čase.

Cílená otázka	Děvčata		Chlapci		Σ	
	f	%	f	%	f	%
a) sledování TV a PC	16	10	26	15	42	25
b) sportovní aktivity	16	10	19	11	35	21
c) četba	19	12	4	2	23	14
d) záliby	13	8	12	7	25	15
e) příprava do školy	18	11	12	7	30	18
f) jiné aktivity	8	5	4	2	12	7
Σ	90	56	77	44	167	100

Diskuse: Ze zjištěných hodnot vyplývá, že nejvíce respondentů, žáků základní školy, věnuje svůj volný čas sledování televize či hraní her na počítači. Méně se jich věnuje rozličným sportovním aktivitám a čtení. Část respondentů se věnuje přípravě na vyučování, svým oblíbeným činnostem, kterými se baví ve volném čase, a jiné aktivity si vybírá pouze několik dotázaných respondentů. Lze tedy předpokládat, že sledováním TV se u respondentů rozvíjí sklon k agresi vzhledem k vysílaným programům, které často vykazují známky násilí a boje. Otázkou č. 12 bylo také šetřeno, co žáci na PC nejraději dělají. Nejčastější odpovědí bylo, že hrají hry, které jsou ve většině případů zaměřeny na boj a válečné strategie. I z porovnání průměrného počtu žáků, věnující se ve volném čase jiné aktivitě než sledování TV (bez přípravy do školy), se hypotéza č. 1 potvrzuje jak u chlapců tak i u dívek:

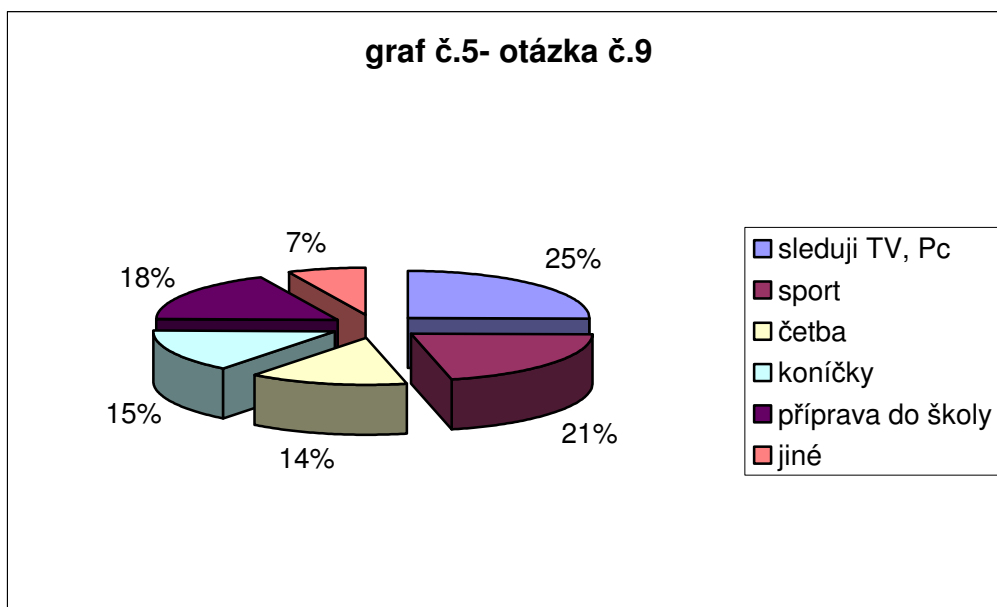
$$D = \frac{16 + 19 + 13 + 8}{4} = \frac{56}{4} = 14$$

Čtrnáct dívek se v průměru věnuje ve svém volném čase jiné aktivitě než sledování TV, upřednostňuje ji šestnáct dívek.

$$Ch = \frac{19 + 4 + 12 + 4}{4} = \frac{39}{4} = 9,75$$

U chlapců je srovnání podstatně výraznější. Chlapců sledujících TV je 2,6 krát více než zabývajících se ve volném čase jinou činností.

Popis grafu

Jak jsme předpokládali a tabulka č. 5 nám ukazuje, vyplývá z kruhového grafu č. 5, že 25% respondentů ve svém volném čase sleduje TV nebo se zabývá PC, 21% se věnuje sportu, 14% četbě, 15% koníčkům, 18% přípravě do školy a 7% blíže svou činnost nespecifikovalo.

Závěr: Platnost hypotézy číslo 1, kdy byl předpokládán vliv médií na agresi a násilí, se plně potvrdila.

Tabulka č. 6 - zaměření otázky bylo na využití volného času dětí.

Cílená otázka	Děvčata		Chlapci		Σ	
	f	%	f	%	f	%
a) sledování televize	28	17	61	36	89	53
b) poslech radia	19	12	9	5	28	17
c) četba tisku	31	19	7	4	38	23
d) jiné	9	5	3	2	12	7
Σ	87	53	80	47	167	100

Diskuse: Ve volném čase děti nejčastěji sledují televizi. Je to dáno jednak jejich nezájmem o cokoli nové a jejich životním postojem vzorcem chování „okoukaným“ od rodičů. Televize jim nabízí nereálný pohled na dnešní svět, se kterým se snadno ztotožní a je pro ně vzorem. Většina dětí je ochuzena o jiné zájmy a podněty, o bližší soužití rodiny při společně strávených chvílích.

Dá se říci, že se ještě najde dostatek dětí, které si vezmou do ruky knihu nebo časopis a čtou, i když ze statistických údajů vyplývá, že tomu tak docela není.

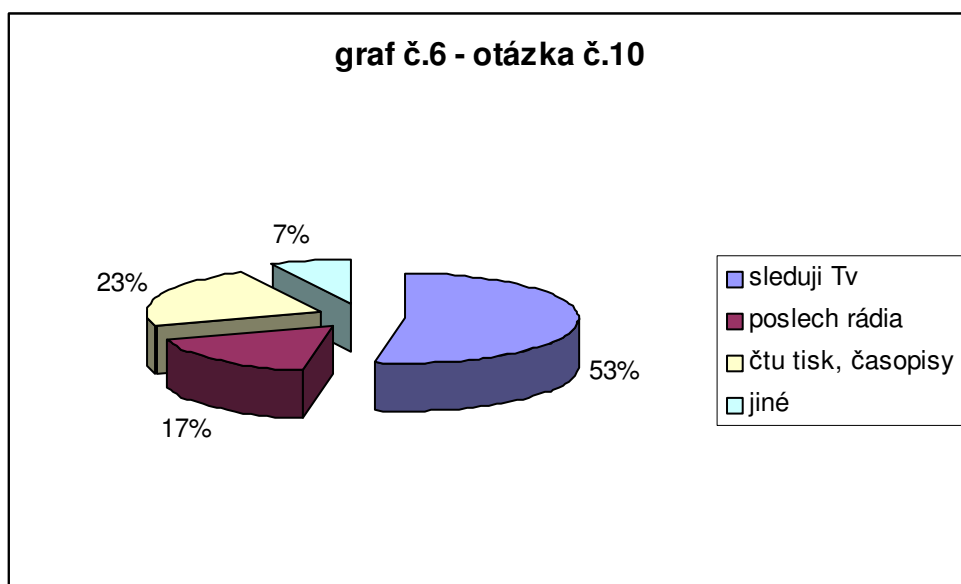
$$D = \frac{19 + 31 + 9}{3} = \frac{59}{3} = 19\frac{2}{3}$$

Porovnáme-li průměrný zájem žáků o jinou aktivitu se sledováním TV, zjistíme, že u dívek se tak výrazný rozdíl neprojevuje (28 : 20), ale u chlapců je toto srovnání podstatně vyšší (61 : 6)

$$Ch = \frac{9 + 7 + 3}{3} = \frac{19}{3} = 6,$$

a varující, neboť potvrzuje zvýšený zájem chlapců o tuto nevhodnou volnočasovou aktivitu.

Popis grafu

Z grafu č. 6 vyplynulo, že 53% respondentů nejraději sleduje TV, 17% poslouchá rádio, 23% čte tisk a časopisy a 7% odpovědělo, že čtou knihy, sledují DVD, čtou encyklopedie a poslouchají CD. Vzhledem k velkému počtu respondentů sledujících TV lze předpokládat, že programy, které sledují, mohou obsahovat prvky agresivity a násilí. Nelze jednoznačně říci, že jsou jim programy, které sledují, vhodně rodiči vybírány.

Tabulka č.7 – byla zaměřena na nejsledovanější programy v televizním vysílání.

Cílená otázka	Děvčata		Chlapci		Σ	
	f	%	f	%	f	%
a) dobrodružné filmy	8	5	22	13	30	18
b) naučné programy	5	3	10	6	15	9
c) kriminální filmy	8	5	19	11	27	16
d) seriály	22	13	6	4	28	17
e) fantastické filmy	8	5	12	7	20	12
f) programy pro děti	22	13	16	10	38	23
g) jiné programy	3	2	6	3	9	5
Σ	76	46	91	54	167	100

Diskuse: Z grafu vyplývá, že nejsledovanějšími programy jsou pohádky a pořady pro děti, což odpovídá věkovému složení žáků I. stupně. Starší žáci již sledují dobrodružné příběhy.

Další skupina sleduje seriály, které v dnešní době nekorespondují se skutečností a realitou, nenutí děti se zamýšlet nad tématem seriálu, jsou bezduché a stereotypní. Malá skupina dětí zahrnuje sledování zpráv, válečné a sportovní pořady, dokumenty, horory, akční a erotické filmy.

Předpokládejme, že scény násilí se objevují v kriminálních, fantastických, dobrodružných filmech a seriálech. Do protikladu postavme naučné programy s programy pro děti a sledujme průměrnou sledovanost těchto žánrů:

$$\text{Chlapci – vhodné pořady: } \frac{10+16}{2} = 13$$

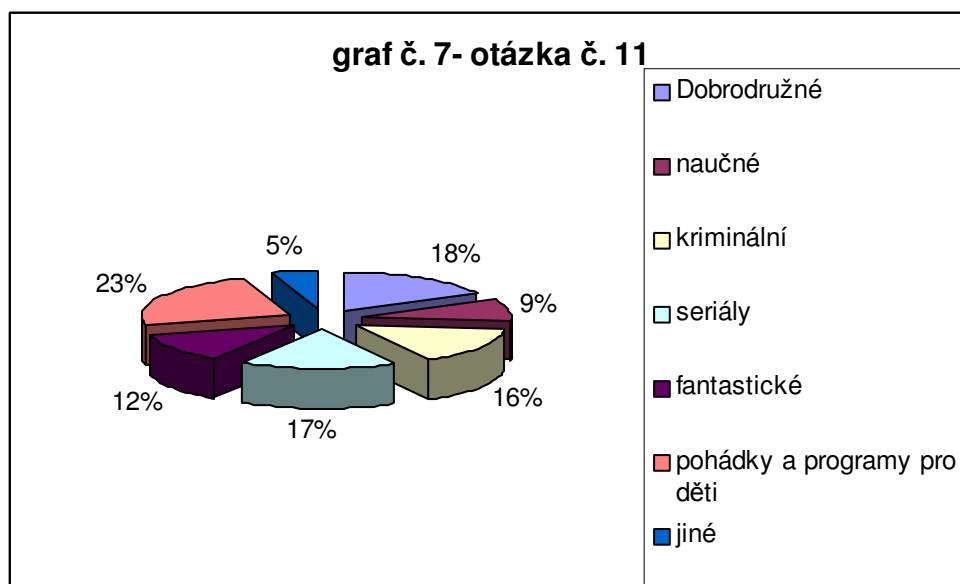
$$\text{- nevhodné pořady: } \frac{22+19+6+12+6}{5} = 13$$

$$\text{Dívky – vhodné pořady: } \frac{5+22}{2} = 13,5$$

$$\text{- nevhodné pořady: } \frac{8+8+22+8+3}{5} = 9,8$$

U dívek převažují programy pro děti a naučné pořady, u chlapců je sledovanost naprosto vyrovnaná.

Popis grafu

Z grafu č. 7 vyplývá, že 18% respondentů sleduje v TV dobrodružné filmy, 9% naučné pořady, 16% kriminální filmy, 17% seriály, 12% fantastické filmy a seriály, 23% pohádky a programy pro děti. 5 % respondentů uvedlo, že sleduje válečné, romantické, erotické, sportovní pořady a nebo horory.

Hypotéza č.2: Budeme předpokládat, že se respondenti již někdy setkali s ubližováním spolužákovi (otázka č. 3).

Tabulka č.8 – cílená otázka byla zaměřena na šetření, zda se již žáci setkali s tím, že bylo ubližováno spolužákovi.

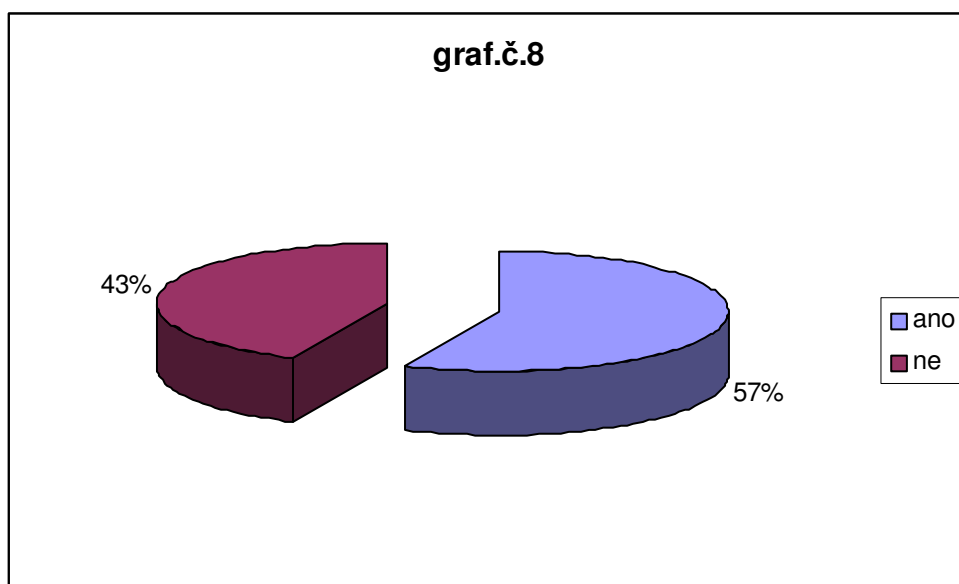
Cílená otázka		Děvčata		Chlapci		Σ	
		f	%	f	%	f	%
a) setkala se		21	13	74	44	95	57
b) nesetkala se		43	27	29	16	72	43
Σ		64	40	103	60	167	100

Diskuse: Předpokládala jsem, že v současné době lze očekávat, že většina dětí se s agresí vůči spolužákovi již setkala. Otázkou je, zda danou situaci chápe jako agresivní chování. Děti si za pomoci agrese jakéhokoli druhu řeší své problémy, konflikty mezi kamarády, svými vrstevníky a rodinnými příslušníky.

Výpočtem průměrného počtu žáků, kteří se s agresivitou již setkali, dojdeme k závěru, že je to každý 3. až 4. žák.

$$\frac{21 + 74}{2} = \frac{95}{2} = 47,5 \dots\dots, \text{což ze } \Sigma 167 \text{ žáků představuje méně než třetinu.}$$

Popis grafu

Závěr: Platnost hypotézy H2 se plně potvrdila.

Hypotéza č.3: Budeme předpokládat, že nejčastějším místem výskytu agrese je školní třída (otázka č. 7).

Tabulka č.9 - cílová otázka byla směřována na nejčastější místo výskytu agrese.

Cílená otázka	Děvčata		Chlapci		Σ	
	f	%	f	%	f	%
a) ve třídě	13	8	37	22	50	30
b) na chodbě	4	2	11	7	15	9
c) v šatně	5	3	15	9	20	12
d) na cestě	10	6	22	13	32	19
e) doma	8	5	9	5	17	10
f) na WC	8	5	19	11	27	16
g) jinde	2	1	4	3	6	4
Σ	50	30	117	70	167	100

Diskuse: Děti tráví ve školní třídě poměrně velkou část dne. Vzhledem k utváření sociálních vztahů a nových skupin se musí děti v nich naučit žít, komunikovat, pracovat a reagovat.

S tím souvisí i řešení problémů skupiny, projevy chování, respektování druhé osoby, empatie a tolerance.

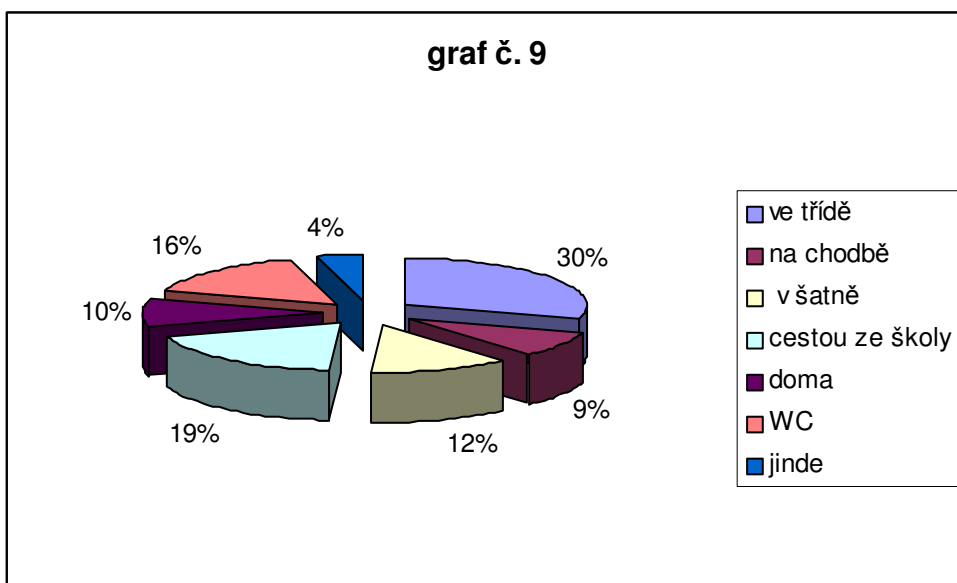
Porovnáním výskytu agrese ve třídě s průměrem nestandardního konání mimo ni, docházíme ke zjištění, že se dívky setkávají s projevem dvakrát častěji ve vlastní třídě, než na jiných místech.

$$D = \frac{4 + 5 + 10 + 8 + 8 + 2}{6} = \frac{37}{6} = 6 \dots\dots \text{proti 13 ve třídě}$$

U chlapců je to dokonce téměř třikrát častěji v rámci třídy než na ostatních uvedených místech.

$$Ch = \frac{11 + 15 + 22 + 9 + 19 + 4}{6} = \frac{80}{6} = 13 \dots\dots \text{proti 37 ve třídě}$$

Popis grafu

Z grafu č. 9 vyplývá, že nejčastěji dochází k agresi ve třídě (30%), následně cestou ze školy (19%) a v 16% na WC.

Závěr: Platnost hypotézy H3 se plně potvrdila.

Hypotéza č.4: Budeme předpokládat, že nejčastějšími agresory bývají chlapci (otázka č. 8).

Tabulka č. 10 - otázkou bylo zjišťováno, zda nejčastějšími agresory jsou chlapci.

Cílená otázka	Děvčata		Chlapci		Σ	
	f	%	f	%	f	%
a) agresor = chlapec	25	15	43	26	68	41
b) agresor = dívka	9	5	8	5	17	10
c) agresor = otec	2	1	6	4	8	5
d) agresor = matka	8	5	7	4	15	9
e) agresor = bratr	5	3	10	6	15	9
f) agresor = sestra	7	4	23	14	30	18
g) jiný příbuzný	4	2	8	5	12	7
h) jiný agresor	0	0	2	1	2	1
Σ	60	35	107	65	167	100

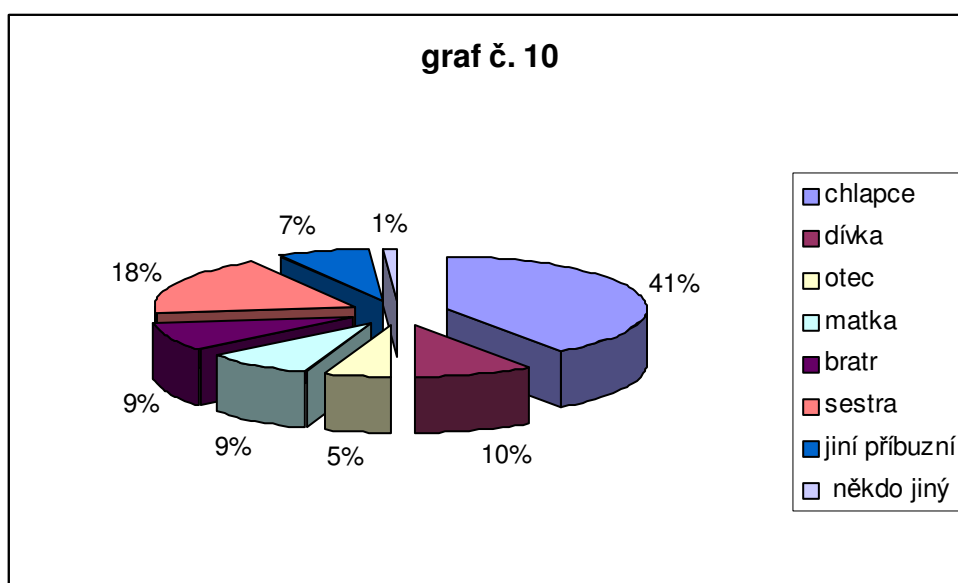
Diskuse: Z vědeckých statistik vyplývá, že se člověk s agresivitou již rodí a zejména mužské pohlaví má silnější předpoklady k jejímu rozvinutí. Tomu také odpovídá šetření. Chlapci si dokazují sílu, vedoucí postavení ve skupině, nadřazenost nad ostatními. Konflikty málokdy řeší jinou formou.

Podívejme se na to, zda je za nejčastějšího agresora označen chlapec. Dívky ve sledované skupině označily v průměru pětkrát jiného agresora než chlapce, chlapci v průměru devětkrát. V obou skupinách je tedy chlapec jako agresor určen pětkrát častěji než jiná osoba.

$$D = \frac{9 + 2 + 8 + 8 + 5 + 7 + 0}{7} = \frac{35}{7} = 5 \dots \text{proti } 25 \quad \text{agresor = chlapec}$$

$$Ch = \frac{8 + 6 + 7 + 10 + 23 + 8 + 2}{7} = \frac{64}{7} = 9 \dots \text{proti } 43 \quad \text{agresor = chlapec}$$

Popis grafu

Z grafu č. 10 vyplynulo, že 41% agresorů jsou chlapci, 18% sestry, 10% dívky. Lze usoudit, že se zvyšuje agrese u děvčat.

Závěr: Platnost hypotézy H4 se plně potvrdila.

4. Závěr:

V závěru své diplomové práce bych se chtěla zamyslet nad skutečným problémem, jakým agresivita je. Teoretická část nám ukázala základní informace o vzniku a příčinách agresivního chování. Seznámili jsme se s biologickými předpoklady agrese a jejich rozvojem. V praktické části bylo provedeno šetření, které na základě připravených hypotéz a dotazníků bylo vyhodnoceno. Je nutné si uvědomit, že ne u každého jedince k agresivnímu chování dochází. Jednotlivci mají jinou biologickou a sociální podstatu a s tím úzce souvisí i reakce na problém, podnět, jeho zpracování a vyjádření. Na druhou stranu musíme zdůraznit důležitý prvek, a tím je výchova a socializace dítěte v rodině a ve škole. Je nutné usilovat o to, aby dítě dokázalo kontrolovat své jednání a vybilo své agresivní nálady na neživých předmětech (může se vztekat a kopat přitom do fotbalového míče, ale ne do nohy malé holčičky). Účinná výchova spočívá v tom, že dítě naučíme, aby se nenechalo ihned strhnout k agresivním projevům, protože k ničemu nevedou. Na jedné straně je nutné dítěti jednoznačně agresivní jednání zakázat a naučit ho respektovat morální pravidla: „Nechci po tobě, abys měl svého kamaráda rád nebo aby sis s ním hrál, ale zakazuji ti, abys mu ubližoval.“ Nebo: „Jestli jsi na mě rozzlobený, jdi na chvilku do svého pokoje, ale nenechám tě, abys mě tloukl.“ Dítě, které vychováváte tímto stylem, že jeho pocity (vztek, nenávist...) respektujete a nemáte z nich strach. Tím, že tyto pocity vnímá a porozumí jim, se utlumí i jeho agresivní jednání. Na druhé straně je ovšem potřeba dítěti umožnit, aby mělo příležitost vyjádřit své agresivní pocity takovým způsobem, že neutrpí morální pravidla ani jeho bližní.

K řešení problémů týkajících se agresivního chování jedinců nám napomáhají i odborná pracoviště. Důležitým faktorem je prevence nežádoucího chování. Je nezbytné děti zapojit do činnosti a předcházet zejména sociálně – patologickým jevům společností vhodnými besedami, ukázkami obrany před agresivním chováním, zájmovou činností, vytvořením důvěrného prostředí mezi dětmi a dospělými. Významná je spolupráce rodiny a školy. V této otázce je zatím nedostačující. Většina rodičů se nedomnívá, že se uvedené situace jejich potomka týkají. Zapojit do řešení otázky se musí všichni. V opačném případě se v budoucnu setkáme s brutálnější agresivitou nejen vůči dětem, ale i učitelům, starším osobám, zvířatům. Naší společnosti to opravdu prospívat nebude. Řešení agresivního chování bude více náročné nejen na zajištění prevence, ale i z finančního hlediska zabezpečení těchto jedinců a ochranou společnosti před nimi.

6. Seznam použité literatury

1. ČÁP, J.: *Psychologie pro učitele*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X
2. ČERMÁK, I.: *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vydání. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8.
3. HOLEČEK, V.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vydání. Plzeň: Pedagogické centrum, 1997. ISBN 80-7020-004-9.
4. KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
5. LAZAROVÁ, B.: *První pomoc při řešení výchovných problémů*. 1. vydání. Praha: Agentura Strom, 1998. ISBN 80-86106-00-2.
7. PORTMANNOVÁ, R.: *Jak zacházet s agresivitou*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-094-4.
7. PRŮCHA, J.: *Pedagogický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4.
8. VANÍČKOVÁ, E.: *Psychologie dnes*. XI., 2005, s. 16. ISSN 1212-9607

Internet:

http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=19&rok=03&odkaz=agresi.html
odkaz z internetových stránek byl stažen dne 22. listopadu 2007

5. Přílohy

Příloha č. 1

Dotazník žáků – v úvodu obsahoval informace o navštěvovaném ročníku, věku žáka, údaje o rodině a bydlení.

Otázka č. 1 zjišťovala, zda-li má žák ve třídě kamaráda.

Otázka č. 2 sledovala, patří-li žák ve třídě do nějaké party.

Otázka č. 3 se dotazovala, zda byl žák svědkem ubližování spolužákovi.

Otázka č. 4 zjišťovala, jestli někdo žákovi ve třídě ubližuje nebo někdy ubližoval.

Otázka č. 5 se tázala, jak ti někdo ubližuje.

Otázka č. 6 sledovala, jak časté bylo ubližování.

Otázka č. 7 byla zaměřena na místo agrese.

Otázka č. 8 zkoumala, kdo byl agresorem.

Otázka č. 9 směřovala k činnostem ve volném čase.

Otázka č. 10 sledovala nejoblíbenější média.

Otázka č. 11 se dotazovala na nejsledovanější žánry v televizi.

Otázka č. 12 byla zaměřena na počítač a jeho nejčastější práci s ním.

Otázka č. 13 zkoumala, jak a čím rodiče ovlivňují žáka.

Otázka č. 14 se zabývala agresivním chováním. Kdy bývá žák agresivní a jak se v danou chvíli chová.

Dotazník učitelů – v úvodu byl uveden ročník, ve kterém učitel vyučuje, počet žáků v ročníku, počet dívek a chlapců.

Otázka č. 1 zjišťovala, zda se učitel setkal v průběhu své pedagogické praxe s agresí ve své třídě.

Otázka č. 2 se zabývala formou agrese.

Otázka č. 3 sledovala, kolikrát učitel agresí řešil.

Otázka č. 4 zkoumala řešení agrese.

Otázka č. 5 obsahovala formy řešení agrese.

Otázka č. 6 se dotazovala, zda-li se agrese u některého z žáků opakovala.

Otázka č. 7 zjišťovala, zda se dá agresí a priori zabránit.

Otázka č. 8 směřovala ke zkušenostem s agresivním chováním jiných kultur.

Otázka č. 9 byla zaměřena na agresí ve vztahu naše kultura vůči menšině.

Otázka č. 10 se tázala na problém opačný, tedy na agresí ve vztahu menšina vůči naší kultuře, popř. vzájemná agrese.

Dotazník pro učitele

Ročník:

Počet žáků:

Počet chlapců:

Počet dívek:

1. Setkali jste se ve svých třídách v průběhu Vaší pedagogické praxe s projevy agrese u žáků?

3. Ano

4. Ne

5. Nedokážu zatím správně definovat pojem agrese

2. Forma agrese:

a) verbální agrese Ano Ne

počet chlapců:

počet dívek:

b) fyzická agrese Ano Ne

počet chlapců:

počet dívek:

c) verbální i fyzická agrese Ano Ne

počet chlapců:

počet dívek:

3. Kolikrát jste řešili agresi ve své třídě?

a) často

b) občas

c) nevyskytovala se

d) jiný potřebný údaj

4. Jak jste tento problém řešili?

a) vždycky okamžitě

b) osobně

c) s rodiči

d) s kolegy

e) ve spolupráci s vedením školy

f) s psychologem

g) neřešili jste ji Proč? Uveďte důvody.

5. Formy řešení

- a) verbálně
- b) písemně
- c) úřední zápis

6. protokol

7. jiná forma řešení

6. Opakovala se agrese u některého z žáků? Ano Ne

U kolika žáků?

Jaká forma agrese to byla?

7. Myslíte si, že se dá agresí a priori zabránit?

a) Ano Jak?

b) Ne Proč?

8. Máte zkušenosti s agresivním chováním dětí jiných kultur?

a) Ano Kterých?

b) Ne

c) Nesetkala jsem se s agresí u dětí jiných kultur

9. Týkala se agrese vztahu naše kultura vůči menšině?

a) Ano

b) Ne

10. Nebo byl problém opačný? Ano Ne

Vzájemný? Ano Ne

Dotazník pro žáka

Datum:

Pohlaví: chlapec – dívka

Třída:

Věk:

Počet členů rodiny:

Rodina: úplná - neúplná

Forma bydlení: panelový dům - rodinný dům - bytový dům

1. Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Ano Ne

2. Patříš ve třídě do nějaké party? (parta, je skupina kamarádů, kteří spolu tráví volný čas)

Ano Ne

3. Byl(a) jsi svědkem toho, že někdo ubližoval spolužákovi?

Ano Ne

4. Ubližoval Ti někdo nebo ubližuje ze třídy?

Ano Ne

5. Jak ti ubližuje?

- a) posměch
- b) ponižování
- c) pomluvy
- d) nadávky
- e) bití
- f) fackování
- g) kopání
- h) Jinak ? Jak?

6. Jak často je Ti ubližováno?

- a) téměř každý den
- b) téměř každý týden
- c) asi jednou do měsíce
- d) jiné časové rozpětí – jaké?

7. Kde se to děje?

- a) ve třídě
- b) na chodbě
- c) v šatně
- d) cestou ze školy
- e) doma
- f) na WC

g) jinde Kde?

8. Kdo ti ubližuje?

- a) chlapec
- b) dívka
- c) otec
- d) matka
- e) bratr
- f) sestra
- g) jiní příbuzní Kteří?
- h) někdo jiný

9. Co děláš ve volném čase?

- a) sleduji TV, sedím u PC
- b) sportuji – individuálně
kolektivně
- c) čtu
- d) věnuji se svým koníčkům
- e) připravuji se do školy (učím se)
- f) jiná činnost Jaká?

10. Co nejraději sleduješ, posloucháš nebo čteš?

- a) televizi
- b) rozhlas (rádio)
- c) tisk (noviny, časopisy)
- d) jiné Definuj:

11. Co nejraději sleduješ v TV?

- a) dobrodružné filmy
- b) naučné programy
- c) kriminální příběhy
- d) seriály
- e) fantastické příběhy
- f) pohádky a programy pro děti

g) jiné programy Jaké?

12. Co nejraději děláš na PC?

- a) nemáme počítač
- b) hraji hry (strategické, válečné, logické)
- c) vyhledávám informace
- d) vytvářím programy
- e) surfuji na internetu
- f) jiná činnost Jaká?

13. Jak tě nejčastěji rodiče ovlivňují?

- a) radami
- b) tresty
- c) příkazy, zákazy
- d) tělesnými tresty
- e) společnými rodinnými akcemi Jakými?

Kdy a jak je společně nejčastěji prožíváte?

f) rodinnými zvyky Kterými?

Jak?

g) nijak

h) jinak Jak?

14. Kdy býváš agresivní? Kdy tě popadá vztek a zlost a jak se v danou chvíli chováš?